

قالبیین هیژئ د زمانئ کوردی (گوفهرا به‌هدینی)دا ل دویف فونولوجیا میتریکه‌ل

کسر یاسین محمد* و عبدالوهاب خالد موسی**
*پشکا زمانئ کوردی، کولیزا زمانان، زانکویا دهوک، هه‌رئما کوردستانئ-عیراق
**زانکویا نه‌روز، هه‌رئما کوردستانئ-عیراق

((میتروویا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 3 نیسانئ، 2022، میتروویا ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرئی: 8 نه‌یلوئی، 2022))

پوخته

قالبیین هیژئ د زمانئ کوردیدا بابه‌ته‌کئ گرنگئ ده‌نگسازیبه، نه‌ف لیکولینه هه‌ولدانه‌که بۆ دیارکرئ و شروفه‌کرنا قالبیین هیژئ د زمانئ کوردی (گوفهرا به‌هدینی)دا، هه‌روه‌سا گرنگی دانه ب جهئ هیژا سه‌ره‌کی د ناستئ په‌یفتیدا ل دویف (تیورا فونولوجیا میتریکه‌ل یا Hayes 1995)ی. هیژ ل دویف نه‌فی تیورئ، ستراکچه‌ره‌کئ هه‌ره‌میه بۆ قالبیین ریتمئ، بره‌گه‌ک ژ کۆمه‌کا بره‌گئین پیکه‌ه گرنیدای د ناف هه‌ره‌میدا ژ بره‌گئین دبترین هه‌فسوویین خۆ به‌رچاقتره. نه‌وژی د سنوورئ ناخفتنه‌کرئین سه‌نته‌ره‌ئ ده‌فوکا ده‌فوکیدا نمونه ل دویف نه‌وان پارامیته‌رئین (Hayes 1995)ی دانانین هاتینه شروفه‌کرئ. ژبۆ دیارکرنا قالبیین هیژئ یین دروست پندقیه چه‌ند خاله‌کان ل به‌ر چاف وه‌ریگرئین، وه‌کی (جۆرئین پینگافئ، سنوورداری و ناراستا پینگافئ، هه‌ستیاربیا چه‌ندی و نیکسترا میتریکه‌ل).
گرنگترین پرسیار یان گریمانئین لیکولینه نه‌فه‌نه: (نایا تیورا فونولوجیا میتریکه‌ل Hayes 1995) ی ل سه‌ر زمانئ کوردی ده‌ئته جیبه‌جیکرئ یان نه؟ نه‌گه‌ر به‌رسف به‌لئ بیت، نایا سه‌ره د پینگافئیدا دکه‌فیه لایئ راستئ یان چه‌پئ؟ بوار یان پینگاف یا سنوورداره یان یا بی سنووره؟ ناراستا نافکرنا پینگافئ ژ لایئ راستئ ده‌ستپندکه‌ت به‌ره‌ف چه‌پئ؟ یان به‌روفازئ؟ سه‌نگا بره‌گی یا هه‌ستیاره نانکو بره‌گئین سفک و گران کارتیکرنا خۆ ژبۆ دیارکرنا جهئ هیژئ هه‌یه؟ یان یا هه‌ستیار نیه؟ ریک ب نیکسترا میتریکه‌لئ و پینگافئین ناست نزم ده‌ئته دان یان نه؟ نه‌ف چه‌نده ب رنیا شیکرنا نمونه بۆ پینگافئین میتریکه‌لئ دئ هیته نه‌نجامدان یین کو د دار و تورئین میتریکه‌لیدا ده‌ئته دیارکرئ. د نه‌نجامدا دیاردبیت کو تیورا (هه‌یس)ی یا نوی ل سه‌ر قالبیین هیژئ - (یا سه‌ره‌کی و لاوه‌کی) - ل گوفهرا به‌هدینی د زمانئ کوردیدا ده‌ئته جیبه‌جیکرئ.

په‌یفتین سه‌ره‌کی: بره‌گه، سه‌ره، پینگاف، دارا میتریکه‌ل، تورا میتریکه‌ل، تورا کفانکری، نیکسترا میتریکه‌ل.

لیستا کورتن و هیمایان:

MP	فونولوجیا میتریکه‌ل.	L2	ناستئ/ریزا په‌یفتی
F	پینگاف	'	برگا بهیژ
S. σ:	برگا بهیژ د دارا میتریکه‌لیدا	.	برگا لاواز ل دویف ریبازا تورا میتریکه‌ل یا کفانکری
W. σ:	برگا لاواز د دارا میتریکه‌لیدا	و	برگا سفک
Σ	بره‌گه	→←	پیکه‌گو هوربنا هیژئ
←	ناراستا ده‌ستپیکرنا ستراکچه‌ره‌ئ پینگافئ	* x	هیمایین تورا میتریکه‌لئ (بۆ هه‌ر بره‌گه‌کی پاشی بره‌گئین بهیژ پاشی بهیژترین بره‌گه)
L0	ناستئ/ریزا بره‌گی	( )	ستراکچه‌را پینگافئ
L1	ناستئ/ریزا پینگافئ	*	دروست نینه.

پیشه‌کی

تیورئ بۆ (Lieberman&Prince, 1977) دزفریت کو یا تایبتهت بۆ ب هیژا زمانئ ئینگلیزیقه پاشی (Halle and Vergnaud, 1987) کۆمه‌کا پارامیته‌ران پیشنیازکر و ل دوماهیی (Hayes 1995)ی ب تیروته‌سه‌لی نه‌ف تیوره دارئژتیه .. ده‌ئته پیشبینیکرئ کو نه‌ف لیکولینه یا جیاوازیبیت ژ لیکولینه‌ل پئش نوکه ده‌رباره‌ی هیژئ د زمانئ کوردیدا هاتینه نه‌نجامدان، ژ به‌رکو تیورا میتریکه‌ل نه‌وا ژ لایئ (Hayes 1995)یقه په‌ره‌پئ هاتیه‌دان، دئ هیته په‌یره‌وکرئ

نافونیشانی لیکولینه (قالبیین هیژئ د زمانئ کوردی (گوفهرا به‌هدینی)دا ل دویف فونولوجیا میتریکه‌ل)ه، کو تیدا هه‌ول هاتینه دان لایه‌نئین فونولوجیئین قالبیین هیژئ و دیارکرنا جهئ هیژا سه‌ره‌کی د گوفهرا به‌هدینیدا د چارچوئی فونولوجیا میتریکه‌لیدا ل دویف (تیورا فونولوجیا میتریکه‌لا پارامیتریکئی یا Hayes 1995)ی به‌ینه تاقیکرئ. هه‌رچه‌نده ده‌ستپیکا هه‌را نه‌فی

هەنە، واتە هیز دکەفیتە سەر هەمی برگین پەیفی، بەلێ رادا بەهیزبونا وان ژیکجودایە (وریا عومەر ئەمین، ۲۰۰۹: ۲۸۵).

هەرچەندە هیز یا گریدای پەیفی، بەلێ دکەفیتە سەر گری و رستیزی، مەبەست ژێ هیزا پەیفی د ناڤ رستی و گرینیدا (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۹۶). جیاوازی هیزا پەیفی ژ هیزا رستی، هیز د پەیفیدا دکەفیتە سەر برگەکی ژ برگین پەیفی و نەیا نازادە کو ژ برگەکی بو ئیکا دی بەیتە قەگۆهاتن، بەلێ د رستیدا پەیفەک دەیتە هەلبژاردن و هیز دکەفیتە سەر، ژبەرکو نەرکی هیزی د رستیدا دەستنیشانکرنا گرنکترین رەگەزی واتادارە هەروەسا نازادیا وی ل دویڤ مەبەستا ناخفتنکەری دەیتە گۆهورین (عەبدولسەلام نەجمەدین و شیرزاد سەبری، ۲۰۱۱: ۱۴۸-۱۴۹)، ئانکو دەمی ناخفتنکەری دڤیت جەخت ل سەر پەیفەکی بکەت، ل وی دەمی کارتیکرن ل سەر جەیی هیزی دەیتە کرن، بۆنموونە ئەو پەیفین هیل ل ژێر د رستین خواریدا جەیی جەختکرنا ناخفتنکەرییە و هیزی بو خو رادکیشن:

(۱) ناریزی خو نامادەکر. ناریزی خو نامادەکر.

جەیی هیزی د زمانی کوردیدا یی جیەگیر نینە، ب شیوەکی گشتی دئ نامازەکا کورت بو جەیی هیزی^۲ د زمانی کوردیدا ب ئەفی رەنگی ل خواری دەین:

۱-۱-۲: هیزا سەرەکی ل دویڤ یاسایا گشتی یا زمانی کوردی، هەردەمی ناڤ وەکو پەیفەکا فەرەنگی بکارهات، هیز دئ کەفیتە سەر قاولی برگا دوماهی ژ پەیفی، ژبلی ناویزان (رحمان ئیسماعیل حەسەن، ۱۹۹۸: ۱۰۵)، وەک:

(۲) خال- xa'ɫ، کۆچبەر- kotʃbæ'r، ئاوارە- 'pawarə'، ناخفتنکەر- 'ʔaxivtɪnkə'r ʔ.

سەرەدەریکر ل گەل پەیفین نەسەدەیین لیکدای هەروەک پەیفین سادە دەیتە کرن، وەک:

(۳) رۆژنامە (محمد معروف ۱۹۹۷: ۵۰)- 'rəʒnamə' سەرسینگ- 'sərsi'ng،

راستگۆ- 'rastgo'.

۱-۱-۲: هەردەمی مۆرفیمەک ل سەر ناڤی هاتە زیدەکرنا، پتیریا جاران هیز دئ ل دویڤ بەهیزی و لاوازی وی مۆرفیمە مینیت، ژ هەژری گوتننیه

ژبو دیارکرنا جەیی هیزی د گوفەرا بەهیدیندا کو ئەوژی کومەکا پارامیتەران ب خوقەدگرت، ل دویڤ ئەوان پارامیتەران دئ شیین جەیی هیزی و سنوور و ناراستا پینگافی د زمانی کوردیدا دیارکەین، ژبەرکو دەیتە گریمانەکرنا کو ئەڤ تیورە ل سەر زمانی کوردی گوفەرا بەهیدینی دەیتە جیەجیەکرنا، هەروەسا ئیکسترا مینتریکەلین فۆنۆلۆجیا مینتریکەلی ژی کو رۆلەکی بەرچاڤ د دەستنیشانکرنا جەیی هیزی د دگین لەورا بۆینە خالین گرنگین لیکولینا مە.

دابیشا لیکولینی د ئەوی خالیدایە، کو زانینا جەیی برگا بەهیز- strong د پینگافا مینتریکەلیدا ل دویڤ پارامیتەری (Hayes 1995) ی چ برکا دار یان تورین مینتریکەلی هەندەجاران دبیته ئەگەری دەستنیشانکرنا ناراستا دروستکرنا پینگافی، بەلێ شارەزابون ل سەر سنووری پینگافی و پینگافین ئاست نزم پتیریا جاران لدویڤ شروڤەکرنا نمونان دەمینیت.

ل دویڤ پیزانینین لیکولەری، ل پیش نوکە چ هەولدان و پیکول دەربارەیی ئەفی بابەتی ل گوفەرا بەهیدینی نەهاتینە ئەنجامدان، لەورا مەب دەلیڤە دیت تیشکەکی بیخینە سەر. سەبارەت داتا و کەرسەتین هاتینە تومارکرنا و شروڤەکرنا د لیکولینیدا، ژ ناخفتنا سروشتی یا خەلکی سەنتەری دەوکی هاتینە خرفەکرنا و ب دریزاها لیکولینی رینڤیسەکا تایبەت و ئیکگرتی هاتینە پەیرهوکرنا هەروەسا نمونەژی ب ئەلفابینا جیەانی (IPA) هاتینە نڤیسین.

نارمانج ژ ئەفی لیکولینی ئەو، تیورا پارامیتریکی یا فۆنۆلۆجیا مینتریکەلی بو هیزی د گوفەرا بەهیدینی یا زمانی کوردیدا بەیتە بەحسکرنا و جیەجیەکرنا کا چەوا هیز د پینگافاندا دەیتە دەستنیشانکرنا و جووری پینگافی و ناراستە و سنوور بەیتە دیارکرنا داکو ئەنجامین پیدفی ب دەستڤە بەین.

۱- هیز د چارچۆفی مینتریکەلیدا Stress in metrical framework-

۱-۱: هیز د زمانی کوردیدا^۱ Stress in

- Kurdish language :

هەر زمانەکی تایبەتمەندیین خوینن فۆنۆلۆژی ژبو دیارکرنا جەیی هیزا سەرەکی و لاوەکی

د قان ههمی نمونین بوریدا هیژ دکه‌فیته سهر برگا دوماهیی ژ په‌یقا پروسودی بیی ل بهرچاڤ وهرگرنا (ژمارا برگین په‌یقی، جوړی برگي و جوړی قاولی برگي- سهنگا برگي) (رحمان نیسماعیل حه‌سهن، ۱۹۹۸: ۹۵).

۱-۱-۴: نه‌فه وی چهندي ناگه‌هینیت کو هیژ د زمانی کوردیدا ههمی ده‌مان ل دوماهییه، به‌لکو د هنده‌ک بارودوخاندا دکه‌فیته ده‌ستپیکي یان ل نیفه‌کی. بونموونه، هیژ د کاراندا دکه‌فیته سهر برگا ده‌ستپیکي، وک:

(۸) کیل-ke'la، سهرهلدا-sə'rhilda، روینشت-rwi'nift.

۱-۱-۵: ب شپوه‌کی گشتی ههمی پیش‌گرین ل گهل کاری دهین، وک (دا، را، ههل، فه،...) بین داریژتتی و (نه -ل گهل ههمی ده‌مین کاری-، (نا-ل گهل کاری نه‌بوری- و (ب)ا فرمانی (رحمان نیسماعیل (۱۹۹۸: ۱۰۰-۱۰۳) بین ریژمانی دهیژ راکیشن نانکو هیژی رادکیشن ده‌ستپیکي، وک:

(۹) گرت-gi'rt، ههلگرت-hə'lgirt، داگرت-da'girt، بگره-bi'grə، نه‌گره- nə'girə، ههلنه‌گره-hə'lnəgire، نه‌کرن nə'kirin، رانه‌کرن-ra'nəkirin، ناکه‌ت-na'kət.

ههرده‌می دوو پیش‌گر ب هه‌قرا هاتن، کیژ ل پیش‌ییه نه‌و دی هیژی بوخو راکیشیت.

۱-۱-۶: پاش‌گرین ریژمانی، وک نیشانین نفشی (ا،ی، ین) بین دوخی خسته‌سهر و (ی، ی) بین دوخی تیان، جه‌ناقین لکاو و مؤرفیمین نه‌نیاسینی (یک، مک، ی) ده‌می ل سهر ناقه‌کی دهینه زیده‌کرن هیژی وهرناگرن، واته هیژ دمینیته ل جهی خو- کو دبیته نیفه‌کا په‌یقی-، به‌لی ده‌می (یک، مک، ی) ل گهل په‌یقه‌کا نیک برگه‌ییا بزروکه‌دار دهین (عبدالوهاب خالد موسی، ۲۰۰۹: ۶۷) ره‌نگه هیژی بیخیته سهر قاولی دوماهیی ژ په‌یقی، به‌لی ناکه‌فیته سهر مؤرفیما نه‌نیاسینی بخو، ژ بهرکو یا هیژ راکیش نیه، وک:

(۱۰) گولا-gu'la، ماموستایین-... mamosta'yen، زه‌لامی-zəla'mi، کچ-ki'tj، کچه‌ک-ki'tjə'k، کچیک-ki'tje'k.

کو رادا یان ریژا کیشانا هیژی ل دویف ده‌نگین برگي ده‌یته گوهارتن واته ده‌نگین برگي کاریگه‌رییا ههمی ژبو راکیشانا هیژی د برگیدا، هنده‌ک ده‌نگ ریژمه‌کا زور ژ هیژی دکیشن و هنده‌کزی ریژمه‌کا کینما هیژی دکیشن، به‌لی هند هه‌ست پی ناهیته‌کرن (غازی فاتح ۸۴-۹۳، ۱۹۸۴)، بونموونه ب شپوه‌کی گشتی پتیریا (پاش‌گرین داریژتتی) ل گهل ناقان دهیژ راکیشن، وک:

(۴) ناسنگه‌r-asingə، پرسیار-pirsya'r، مهنجه‌لوک-məndzəlx'k، زاویته‌ی-zawitəyi'.

به‌روفازی پاش‌گرین ریژمانی کو ب تتی چهنده‌ک ژئ هیژی وهردگرن³ ژ وان پاش‌گرین نیاسینی (مکه)، کومی (ان) و به‌راورد و بالا (تر، تری)، وک:

(۵) قوتابی-qutabi، قوتابییه‌که-qutabiyəkə، قوتابییه‌کان/qutabiyəka'n، قوتابییا'n/qutabiyə'n.

بلندتر-bilindtir'، بلندترین-bilindtirin'، ب گشتی مؤرفیمین به‌ندین هیژ راکیش د کوردییدا پترن ژ بین هیژ رانه‌کیش (عبدالوهاب خالد موسی، ۶۵).

۱-۱-۳: چاوگین ساده په‌یقین داریژتینه، نونا چاوگی (ن) مؤرفیمه‌کا چالاک و هیژ وهرگره، وک:

(۶) کرین-ki'rin، کیلان-kela'n (رحمان نیسماعیل حه‌سهن، ۱۹۹۸: ۹۲).

"لیرمدا له‌بهر نه‌وهی پیکه‌اته‌ی چاوک گهردان نه‌کراوه، واتای نه‌جامدانی هیچ کاریک ناگه‌یینی، به‌لکو ئامازه به‌ناوی کاریک ده‌کا، بویه ههمیشه چاوگ له‌گهل گرووی ناوی داده‌نری کهناره بو کاریک" (عبدالوهاب خالد موسی، ۲۰۰۹: ۷۰).

ههرده‌می مؤرفیمه‌کا دی یا بهیژ ل پشت نونا چاوگی یان پشتی ههر مؤرفیه‌کا دیترا بهیژ هات، دی هیژ

که‌فیته سهر پاش‌گر دوماهیی یی هیژ راکیش، وک:

(۷) تیه‌له‌چوونه‌فه-tehəltjunəvə، پیکه‌اته‌فه-pekhətinəvə'...

● ئاستین پلا دەنگی-pitch.
 ● درێژیا ماوی دەنگی length -
 یان "duration" (تالیب حوسین عەلی، ۲۰۰۵: ۵۷).
 ● دەنگ بلندی یان گریبا دەنگی⁶ - loudness (katamba,1989:221).
 ھەر برگەکا بەیژ، (ئاستین پلا دەنگیا بلندتر، ماوی درێژتر و دەنگ بلندیەکا مەزنتەر) بخۆفە دگریت. د زمانێ کوردیدا دەنگ بلندی و درێژی خالین سەرەکیین ھێزینە (Fattah,M.M,1997، Ahmad, A.R,1986، McCarus,E.N,1985).
 دابەشکرنا ھێزی، ستراکچەری پیننگافی د زمانێ کوردیدا ددەتە دیارکرن، ھەروەسا دبیەتە ئەگەری دیارکرن ئیک ژ پارامیتەری دوانەیین سەرەکیین تیورا میتریکەلی ئەوین د زمانێ کوردیدا دەیتە ب کارھینان، مەبەست ژ پارامیتەری دوانەیین: (پینگاف یا راست یان چەپ سەرەبە؟، پینگاف ژ جووری (یامب یان تروکی)؟، شیکرن ژ لایێ راستی دەستپێدکەت بەرھە... (Hamid,T.S,2015:121) ئەف پارامیتەرە د لاپەرین بەیتندا دئ ھینە دیارکرن. ھیز د زمانێ کوردیدا یا جیھگیر نینە و د ھەمان دەمدا یا ئازادزی نینە، واتە ئازادیکە سنووردار ھەبە (Fattah,M.M,1997:45)، ھەروەسا ب ریکا ھیزا سەرەکی، ھیزین لاوەکی دەیتە نیاسین.

۲- فونۆلۆجیا میتریکەل- کیشدار-

الفونولوجية العروضية⁷ Metrical Phonology-

فونۆلۆجیا میتریکەلی، لھەکە ژ فونۆلۆجیا بەرھەمھینانا نوی، سەرەدەریی ل گەل قالبین ھیزێ دکەت، لەورا گرنگی ب برگێ ددەت وەکو یەکەبەکا سەرەکی د نواندین فونۆلۆجیدا. ھەروەسا لیکۆلینی ل سروشتی جودایی ھەرەمی دکەت، ئەوژی ریکخستەکا (قائم)ە ل سەر بنەمایین فونۆلۆجی و ئەفی ریکخستنێژی پەبوەندی ل گەل ھەرما مۆرفۆلۆجی- سینتاکسی ھەبە (فراولی ئیتال، ۲۰۰۳) دیاردکەت کو فونۆلۆجیا میتریکەلی (وەک خیزانەک ژ تیورین لاوەکیین فونۆلۆجیا بەرھەمھینانی ددانیت بین کو نیاز ژئ ئەو ب تیروتەسەلی و ب ھویری

۷-۱-۱: ئامرازین لیکدانی ژ مۆرفیمین ناویژەنە، لەورا ھیز دکەفتە سەر برگا دەستپێکی (Ahmad,A.R.1986: 85):

(۱۱) چونکی-tʃuˈnki، بەلی-bəˈle، ھەروەسا-
 ھەتاکو-həˈtaku، دیسان-diˈsan، ھەتاکو-

۸-۱-۱: خالا ژ ھەمیان سەرنج راکیشتر، ھەردەمی جەئ ھیزی ل سەر پەیفی ھاتە گوھورین، دئ کارتیکرنی ل سەر پەیفی کەت، یان دئ بیەتە ئەگەری گوھورینا واتایی یانژی دئ بەشی ناخفتنی گوھوریت، واتە ھیزا سەرەکی ل دوپە بەشین ناخفتنی د گوھوریندایە، ئەگەر ھیز کەفتە سەر برگا دەستپێکی دئ بیەتە کار، بەلی ئەگەر بو برگا دوماھیی ھاتە گوھارتن ل وی دەمی بەشی ناخفتنێژی ژ کاری بو ناھی دئ ھینە گوھورین، وەک:

(۱۲) نەمام-nəmaˈm (ناقە- شتل)، نەمام-
 nəˈmam (ل ویژی نەمام- یان نەمام- نەخیر
 مام).

ھاتن-hatiˈn (ناقە-چاوغە)،

ھاتن-haˈtin (ئەو ھاتن)دا (کارە)۴.

دەربارە ی ھەقالناقان بۆچوونین جودا ھەنە، بۆچوونەک ئەوہ کو ھەردەمی ھیز کەفتە سەر برگا دوماھیی ژ پەیفی دئ بیەتە ناھ و ئەگەر کەفتە سەر برگا دەستپێکی دئ بیەتە ھەقالناق، وەکو ل خواری دیار :

(۱۳) دلگەش- dɪlgəʃ (ناقە)
 دلگەش- dɪʕgəʃ (ھەقالناق).

بۆچوونا دیتەر، د زمانێ کوردیدا ھەمی ھەقالناق ئەرکی ناھی دبیین (مجد معروف فتاح، ۱۹۹۰: ۸۸-۸۹)۵، واتە ئەگەر ئەرکی ناھی دیت، پیندقیە ھیزا وانژی جەئ ھیزا ناھی بیت .

۲-۱ تاییەتمەندیین ھیزی د زمانێ کوردیدا و تیورا فونۆلۆجیا میتریکەل- Stress properties in Kurdish language and the theory of metrical phonology

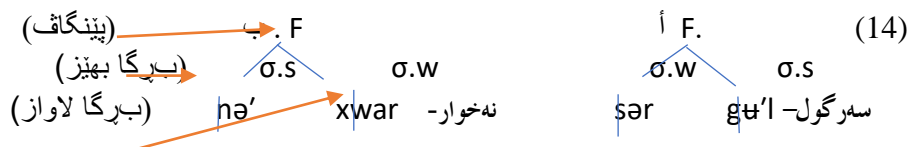
ھیزی بخو، چ تاییەتمەندیین دەنگیین ئیکگرتی نین، بەلی دشین پیکھینین سەرەکیین ھیزی د فونەتیکیدا دیاربکەین، ئەوژی:

۱-۲: دارا میتریکه‌لی-Tree Metrical

ب دیتنا (Lieberman&Prince, 1977) ی هیزی پیه‌وندیه‌کا دوانه‌یی د ناقه‌را دوو ره‌گه‌زانا هه‌یه، ره‌گه‌زی بهیز و ره‌گه‌زی لاواز (Fattah, M.M, 1997: 48)، ئانکو ئه‌و برگا هیزا وی زیده‌تر د دارا میتریکه‌لیدا ب (Strong) دهینه نیاسین و یا زال دهسته و (S) سرکیشیا وی دکت، ئه‌وا هیزا وی کیتر ب- (Weak) لاواز دهینه نیاسین و (W) سرکیشیا وی دکت ..

بی گومان چ برکه ب ته‌مامی دیه‌یز نین، به‌لکو بره‌ک هر دکه‌فته سر (Fattah, M.M, 1980: 182)، ئه‌و برگا هیز دکه‌فته سر بایه‌کی زورتر ل گه‌ل دهینه مزاختن ژ برگا بیه‌یز (غازی فاتح، ۱۹۸۴: ۸۴). واته، سه‌خله‌تی بهیزی و لاوازی (S و W) بی ریزه‌یه ئانکو برکه‌ک بهیزتره و زالونه‌کا مزنتر به‌رامبه‌را برگا هه‌فسوویا خو هه‌یه، ل قیره وه‌سان دیاردبیت کو رمان و بهیزی فان ره‌گه‌زان ل دویف ره‌گه‌زی دی هه‌مان جوت-خویشک دمینیته.

ب دیتنا (نه‌لبای، ۲۰۰۱)، دارا میتریکه‌لی ژ دوو برگین (بهیز و لاواز) یان (لاواز و بهیز) پیکه‌هیت و ب ریکا دارا میتریکه‌لی د شیاندا به زالونا ریزه‌ییا هر پیکه‌هاته‌کی ب رنیا هینامین (S و w) بهینه دیارکرن (Al Abdely, A.A, 2011: 383) و مرگرتیه، بونموونه:

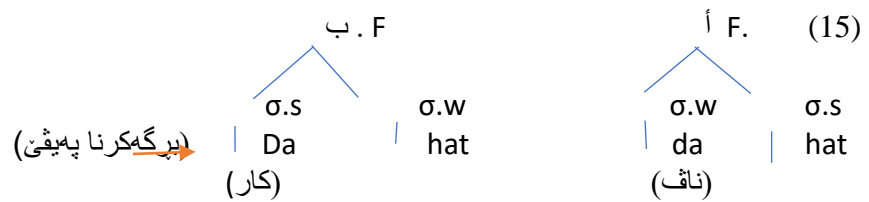
ئه‌ف دیاربونه ب بکاره‌ینانا ستراکچه‌را پیکه‌هاتین چه‌قین دوانه‌یی دهینه دیارکرن هه‌روه‌سا ئه‌ف چه‌ق ب خویشک دهینه دانان و ئه‌ف هه‌ردو خویشکه (برگین بهیز و لاواز) پیکه‌هه‌کا (پینگا- Foot) ی پیکه‌هین. (S- برگا بهیز) دبینه (سه‌ه-head) بی پینگا‌کی و چیدبیت بکه‌فته لای راستی یان بی چه‌پی (Katamba, 1989: 225-226).

تایه‌تمه‌ندی و یاساین هیزی دیاربکه‌ت (Al Abdely, A.A, 2011: 382) و مرگرتیه.

تیورا (MP) کورترنا (Metrical Phonology) بو جارا ئیکی ژ لای (Lieberman 1975) یفه سه‌ره‌لایه و د دویفا ژ لای (Lieberman&Prince, 1977) یفه به‌ره‌پی هاتیه دان. ئه‌ف تیوره ژ بو چاره‌سه‌رکرن هیزی و دریزه‌پیدانا فونولوجیا ئوتوسیگمینتال (کهرتین نازاد) ه⁸. و مکو تیوره‌کا نوی بو هیزی دهینه نیاسین (Hulst and Smith, 1982:4) د ئه‌فی تیوریدا کهرت برگان پیکه‌هین، برکه (پینگا-تفه‌فیله-foot) ی میتریکه‌لی دروستدکن، پینگا دبنه نه‌گه‌ری دروستبونا په‌یقان و په‌یقری په‌کین مزنتر پیکه‌هین (Hameed, F. 2018: 13).

ب دیتنا (Lieberman&Prince, 1977) ی هیز هه‌رمه‌که ژ په‌که‌یین ریتمی کو تیدا برکه ژ بو ئافاکرنا پینگاقان دهینه ریکخستن و پینگا‌کی بو په‌یقان. پینگا په‌که‌یه‌که دکه‌فته د ناقه‌را برگی و په‌یقین فونولوجیدا⁹، واته پیدیه برکه‌کا بهیز هر تیدا هه‌بیت داکو ببینه سه‌ره بو پینگا‌کی، د لاپه‌رین بهیت بین لیکولینیدا دی باس ل پینگا‌کی هینه‌کرن. ریکخستنا هه‌رمی یا ستراکچه‌رین میتریکه‌لی ب شیومکی سه‌رمکی د (دار و تور) ی میتریکه‌لیدا دهینه دیارکرن (Al Abdely, A.A, 2011: 383).

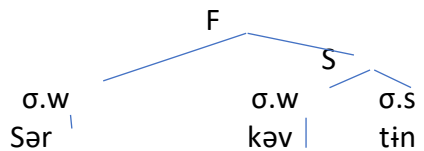
ل خورای ب کورتی دی ئمازه دهینه سی ریزاین جوداین نواندا ستراکچه‌ری فونولوجیا میتریکه‌لی:

ناماژه ب جهی هیزی دابوو دهمی ل گهل نافی یان کاری دهیت.

ههروسا دارین میتريکلهی یی ناقخوی پیغان ب ستراکچری میتريکلهی یی پاریزگاریی ل زالبونا شیوی برگهیی دیار بکهن و پاریزگاریی ل زالبونا ریژمییا د ناقههرا برگین پهیښی فره برگه‌دا بکهن (Bradley, S, 1996: 6)، وک: (16) سهرکه‌قتن- :sərkəvti'n

د نمونا (أ) دا برگه بهیز یا کهفتیه دوماهیی نهوژی لایی راستی یی پینگافییه، بهلی د نمونا (ب) دا برگه بهیز یا کهفتیه لایی چهپی یی پینگافی. دهمی بهریخو ددینه برگین (بهیز و لاواز) ین پهیفا (داهات)، پیډفیه تیینیا وی چندی بکهن کو نایا مه‌بهست ژئ (ناقه- داهاتی روژانه)؟ یان (کاره- هاته خاری)؟ ژ بهرکو دوو شروفه‌کرنا بخوفه دگریت ل پیش نوکه مه

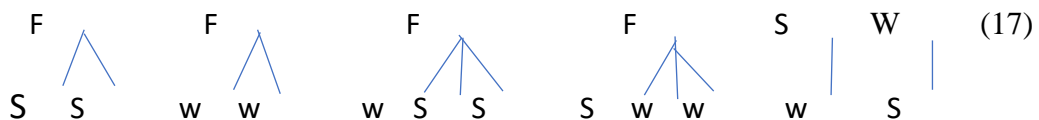
لیکولیناندا ب تنی نیک ره‌هه‌ند ل بهرچاف هاتییه وهرگرتن، سهرنج یان بو پیکهاتین پرسودیکه یانژی بو پهیوه‌ندیا د ناقههرا به‌شین زال (prominence) دایه (Durand, J.2-14:225).

ههروسا بوچوونین (Liberman & Prince, 1977) ی دیاردییت کو ههر چه‌قه‌کی (MP) ی ب تنی ژ دو خویشکان پیکه‌هیت یان (W S) وکی نمونا (أ) یال سهری- یان (S W) وکی نمونا (ب).

کهواته، نهف نمونین ل خواری ددروست نینن* (Durand, J.2014:226):

نهف نمونه ژ سی برگان پیکهاتییه ههروهکو د دارا میتريکله‌یدا دیار برگه دوماهیی ژ ههمیان زانتره- بهیزتره، چونکه د ههمی ئاستاندا ب (s) هاتییه هیمادار کرن. ههرچه‌نده برگه نیکیزی د ئاسته‌کیدا یا بهیزه، بهلی برگه سینی ب شیوی ریژمیی ژ برگه نیکي زانتره- بهیزتره، کهواته د نهفی نمونیدا هیزا سهره‌کی یا ل سهر برگه دوماهیی.

د دارین میتريکله‌یدا چهقی سهره‌کی بو هنده‌ک چهقین دی دابه‌شدییت و ژوردا دهیته خواری دا دهربرینی ژ ریتمی بکهن، واته (دار) ههره‌می فونیمین نه‌کهرتی دروستکه‌ت کو پیډفی ب دیارکرنا (s-w) یه. ههرچه‌نده د گه‌له‌ک

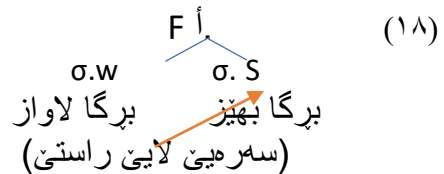
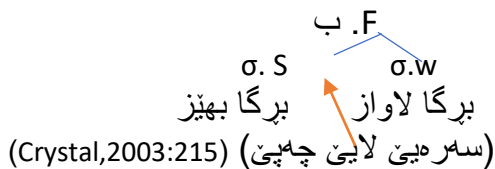
بهیز و لاواز) دهینه ناقرن (Katamba, 1989:225).

ب ریکا ب کارهینانا دارناساین دوو لقی- (Binary Branching Trees) دهربرین ژ دهرکه‌فتیترین برگه دهیته کرن نهوین ب (برگا

لایب راستی یی پینگاڤی-Right head Foot و
 سهره‌یی لایب چپیی یی پینگاڤی-Left head
 و هک : Foot

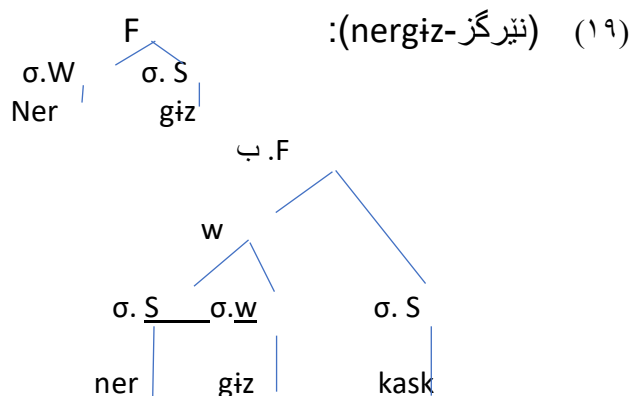
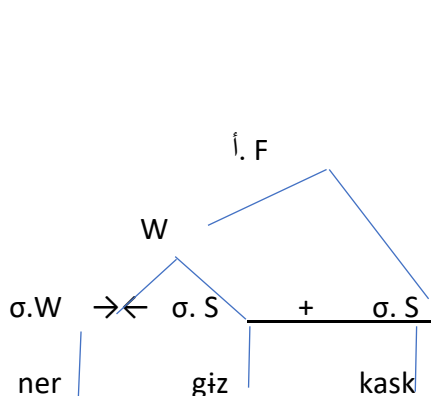
ل قیره دئ نامازه ب هندهک تیگه‌هان دهین،
 نهوین د ریبارا دارا میتریکه‌لیدا دهینه ب
 کارهینان، و هک:

۱-۱-۲: سهره د فونولوجیا میتریکه‌لیدا (head in
 Metrical Phonology) دوو جورن، سهره‌یی

۲-۱-۲: قیکه‌قتنا هیزئ-¹⁰ Stress clash و
 یاسایا پیکگوهارتنا نامبی- iambic reversal :
 یاسایا (iambic reversal)، پهیوه‌ندییا د ناقه‌را
 جووتی خویشکان (S-w) دا بهروفاژی دکهت
 (Hogg and McCully, 1987: 141-145) نانکو
 جهی وان د پینگاڤاندا ل گهل ئیک دگوهوریت و
 نه مهرجه نهو هسردوو خویشک د ئیک
 پینگاڤان، بهلی دقتت نیزیکی ئیکن. بونموونه
 پهیفا (نیرگز)، دهمی ب تنی دهینه لئقکرن هیز
 دکهفته سهر برگا دوماهی، بهلی نه‌گهر پهیفا
 (کاسک) ل سهر هاته زیده‌کرن، جهی هیزئ دئ
 هینه گوهورین، و هک :

د چارچوقی سنورئ پینگاڤی (Foot) دا
 برگه‌یهک دبینه سهره ژبه‌رکو هیزا سهره‌کیا
 پهیقی بو خو رادکیشیت، نانکو نهو برگا ژ
 همیان بهیزتر و دیارتر دبینه سهره‌یی پینگاڤی و
 ب (S) دهینه دیارکرن و سهره دهسته‌لا تداره ل
 سهر برگین دیترین لاوازین هه‌فسووی نهوین کو
 ب (سهره‌خو- شوینکه‌وتو- endepended) دهینه
 نیاسین. هسردمی هیز کهفته سهر برگا دوماهی
 ژ پهیقی دئ سهره بینه (سهره‌یی لایب راستی)،
 بهلی نه‌گهر هیز کهفته سهر برگا ده‌ستپیکئی ژ
 پهیقی دئ سهره بینه (سهره‌یی لایب چپیی)، واته
 جهی سهره‌ی نه‌یی جیه‌گیره، بهلکو ل دویف
 نهوان ره‌گه‌زین ل گهل دهین د گوهورین‌دانه بو
 لایب راستی یان چپیی.

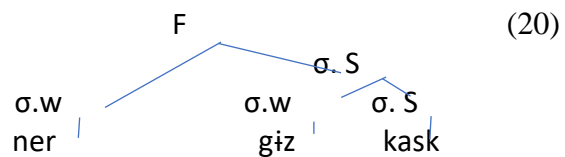

لیکولینی. بو بهرسفدانا نه‌قی پرسیارئ، هس
 دهمی برگین بهیز نیزیکی ئیک بن (σ.S + σ.S)
 (قیکه‌قتنا هیزئ- Stress clash) دروست‌دبیت،
 نه‌ف قیکه‌قتنه‌ژی ب ریکا یاسایا (iambic
 reversal) یان (یاسایا ریتمی) چاره‌سردبیت.

ل قیره جهی پرسیاریه، نایا بوچی هیمایی
 (S) بو برگا (Ner) هاتیه دانان و (w) بو (giz) ؟ و
 د بنه‌ره‌ندا نه‌گهر به‌ریخو بدهینی یا بهروفاژییه،
 ب دیتنا من نه‌ف دیارده د تورا میتریکه‌لیدا پتر
 دهینه رونکرن بنیره لاپه‌ره (۱۱-۱۲) ژ قئ

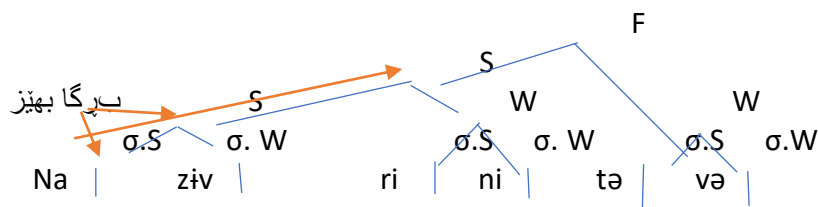
جیبه‌جیکرن ژبو دوبرخستنا برگین بهیزین نیزیکی نیک (Durand, J. 2014: 229).
زمانی کوردی گوفارا به‌هدینی ژ زمانین راست سهریه و ئاراسته‌کرنژی بهرف چه‌پنجه بنیره (ل ۱۹-۲۱) ژ لیکولینی، له‌ورا پشتی ب جهینانا یاسایی نهف داریژتنا ل دیارگری بو نمونا (ب) ب دهسته دهیت:

یاسایه‌کا (optional - ئاره‌زومه‌ندانه) ه تاراده‌کی یاگشتگیره، بۆنموونه ل دویف نهفی یاسایی برگا نیک یا نه‌هیزدار ژ (nergiz kask) دئ بهیزداری هیته لیکرن* (nergiz kask).
د دارئاسا (أ) دا دوو برگین بهیز کهفتینه ب رمخیکفه هوسا دیاردا قیککهفتنا هیزی په‌یدابوویه و د (ب) دا یاسا (iambic reversal) یا پیکگوهارتنا جهی هیزا دوو برگان هاتیه

دابه‌شکرن و دهستنیسانکرنا هیزی هه‌تا دگه‌هیته دوماهی قوناغ د داریدا ب هیمایی (S) دهیته دانان-داگیرگری و ژ همیان زالترو دهسته‌لاتدارتره، وک:
(۲۱) نازقرینیه‌فه-nazivrinitəvə

خالا سهرنج راکیش د دارین میتریکه‌لیدا، په‌یوه‌ندی ب قالبین ریتمیقه هه‌یه نه‌وین د ناغ گوتنیدا رویددن.
دارین میتریکه‌لی ژبو شروقه‌کرنا هیزا په‌یف و گری و رستانژی هاتینه ب کارهینان. هیزا سهرکی نه‌و یه‌که‌یه نه‌وا همر ژ دهستی‌کا

تورا میتریکه‌لی¹¹ پیکگوهورکه‌کا گرنکه بهرامهر بکارهینانا دارا میتریکه‌لی ژبو دیارکرنا قالبین هیزی. نهف ریبازه بو جارا نیک ژلایئ (Lieberman 1975) یفه هاتیه پیشنیازکرن پاشی ژلایئ (Lieberman & Prince 1977, Halle and Selkirk 1980, Vergnauds 1987) یفه هاتیه پیشکشکرن و ل گهل دارا میتریکه‌لی هاتیه بکارهینان (Hulst and Smith, 1982: 30).
ب دیتنا (Hogg and McCully)، تورین میتریکه‌لی زانیاریین گری‌دای هیزی ب ریکه‌کا نوی دیارکهن، هه‌روه‌سان شروقه‌کا ته‌مام بو ئاستین توریژی پیشکشکهن (۸۷۱۹: ۱۳۱). نهف ریبازه ژ ریژ و ستوویان پیکده‌یت و ب هیمایی (*//) (*//) یان (X) دهینه دیارکرن داکو دهربرینی

د نهفی نمونیدا زالتین برگه (na) یه، چونکه د هه‌می ئاستاندا ب هیمایی (s) یا داگیرگریه و چ هیمایی لاواز ب دریزا‌هیا دارئ نین. نهف برگه هه‌ردم ب ره‌گه‌زین لاین هه‌لیژارتی دهینه نا‌کرن.
تورا میتریکه‌لی پیشبینی دکته، کو بورین میتریکه‌لی شیانین ریکخستنا هه‌رمی ژ سهری بهرف خواری ب ریکوپیکی هه‌نه و ب چ ره‌نگان د ناغ نیکداچوون و ئالوزی د نا‌قه‌را نا‌فونیشان و کهرستاندا په‌یدانابیت. واته بورین خواری ریکی ناده‌نه پیکه‌نین خو کو ل گهل پیکه‌نین د سهردا تیکه‌لبین بین کو د به‌ره‌تدا ژ وان پیکه‌تینه.
۲-۲: تورا میتریکه‌ل - Metrical Grid:

(مورا) په‌کئ د زنجیریدا دکه‌ت، ب دهربرینه‌کا دی بو هر برگه‌کئ (* یان x) دهیته دانان، هروسا دشیپین بیژینی ریزا (مورا) یان، یان (0) یانزی (برگه) یان. ناستئ د سردا، ب ریزا (پینگاڤ) یان (1) دهیته نیاسین ل قیره (x) بو برگین هیز وهرگر د ناڤ پینگاڤیدا دهیته دانان. ل دوماهیئ ریزا (2) یان یا (په‌یف) ئ دهیت (Goldsmith, J. 1990: 190)، کو ستیر یان هیما بنتئ ل سر بهیژترین برگه دهیته دانان نهوا نیزیترین ئیک بو دهستیپئکی یان دوماهییا په‌یفئ (Katamba, 1989: 225) وهک:

ژ هیزا ریژمییا برگان بکمن. واته د تورا میتریکه‌لیدا هیمایئ (w و s) ناهینه ب کارهینان بهلکو په‌یوه‌ندیا (سره) ی ب (شوینکه‌وتو- dependant) یقه ب هیمایین (* x) دهیته دیارکران دیاردکه‌ت.

ب شیوه‌کئ گشتی ژ سئ چینان پیکدهیت، برگه ل دویف ناست و ریژین برگان دهینه ری‌کخستن ژبو دیارکرنا برگین هیزدار د شروفه‌کرن و پیکهاتا هر پینگاڤه‌کیدا. نزمترین ناستئ توری ژ زنجیره‌کا ستیران (* یان x) پیکدهیت و هر (x) هک دهربرینی ژ

					(22) (ناستی په‌یفئ)
	*		L2	*	
*		*	L1	*	(ناستی پینگاڤئ)
*	*	*	L0	*	(ناستی برگئ/مورایی)
Wər	zif	van			

بهیژترین برگه) دیاردکه‌ت و یئ ستوونی ریتمئ دیاردکه‌ت، دار ناماژئ ب لیدانین ریتمئ ناکه‌ت. هروسا ب هزرا (فراولی ئیتال، ۲۰۰۳) (بلنداهییا هر ستوینه‌کئ ناماژیه بو ناستئ هیزا برگئ ل سر بناغئ خو)، چند ستوین بلندترین برگه دی بهیژترین ئانکو زورترین ژمارا ستیران ناماژیه بو بهیژترین برگه د په‌یفئ یان پینگاڤیدا نهوژی بارا پتر دکه‌یفئ دهستیپئکی یان دوماهییا په‌یفئ (Al. Abdely, A.A. 2011: 385) وه‌گرته، وهک:

L0، په‌یفا (وه‌رشفان) ب شیوی برگه‌کرن هاتیه دیارکران و بو هر برگه‌کئ هیمایه‌ک هاتیه دانان، ل L1 سره‌یئ هر پینگاڤه‌کئ هیمایه‌ک وه‌گرته و ل دوماهیئ ژبه‌کو (وه‌رشفان) ناڤه ئانکو برگا دوماهیئ هیزه‌کا (زیده‌تر یان سره‌کی) وه‌دگریت، له‌ورا یاسایا دوماهییا راسته و ل L2 هیما دکه‌یفئ ل سر برگا ل لایئ راستئ ب تنئ.

سه‌باره‌ت ره‌ه‌ندین ناسویی و ستوونین توری، ب هزرا (کاگه‌ر، ۱۹۹۵) ی ره‌ه‌ندئ ناسوییئ تورا میتریکه‌لی (زالبونا ریژه‌بی-

					(۲۳) پیداکرن - pedakirin
					(ناستی په‌یفئ)
	*		L2	*	
	*	*	L1	*	(ناستی پینگاڤئ)
*	*	*	L0	*	(ناستی برگئ)
Pe	da	ki	rin		

قهیدان دروستدکمن یان دا ریگریئ ژ دهرکه‌فتئ بدن.

ئیک ژ خالین جیاواژین توری ژ دارا میتریکه‌لی، پتر د شیانین تورا‌یدایه تیگه‌هی قیکه‌فتنا هیژئ بده‌ته رۆنکران.

ب کورتی (تورا میتریکه‌لی یا بی پیکهاته) زنجیره‌کا ستوینان هیه و د ناڤ ستویناندا

ل دویف یاسایان، قولین بهیژ هه‌رده‌م دخواژن قولین لاواژ ل هه‌ردوو ره‌خین وان بن، هوسا برگین بهیژ بین سره‌کیژی دخواژن ب تنئ برگین لاواژ نیزیترین هه‌فسوین وان بن، به‌لی د هنده‌ک بواراندا نه‌ف یاسایه دهینه شکاندن، له‌ورا گه‌له‌ک جاران سیسته‌مین هیژی

ځیکه‌ځتتا هیژئ بدته پاش (۱۹۷۷:۲۴۹)، واته ټیک ژ نارگیومینتین ره‌سه‌نن د بهرژوه‌ندیا توریدا، شروفه‌کره‌کا روڼ ل سهر نه‌فی خالی ددهت. ل پیش نوکه ل لاپه‌ره (7) مه نامازه ب دیاردا (ځیکه‌ځتتا هیژئ) دابوو، هر ده‌می دوو برگین بهیز نیزیکی ټیک دبن ځیکه‌ځتتا هیژئ دروستدبیت، نه‌ف ځیکه‌ځتته‌ژی ب ریکا یاسایا (iambic reversal) یان (یاسایا ریتمی) چاره‌سهردبیت. هر ب ههمان شیوه هر ده‌می دوو برگین توری د دوو ستوینن ب ره‌خیکه‌ځه بهیزوون ټانکو ستیر هه‌بوون دی دیاردا (ځیکه‌ځتتا توری- GRID CLASH) په‌یدابیت، بونموونه نه‌گهر په‌یفا (فراځین- firavin) ب تنی وهرگرین، دی ب نه‌فی ره‌نگی ل خواریبیت:

ریژه‌یا زالبونا ره‌گه‌زین توری ژ بلنداهینن جودا جودا دهینه دیارکرن، چهند ستوین بلندتربیت نه‌و برگه بهیزتره. هه‌روه‌سا ریکه‌ځتتا ستونی یا ره‌گه‌زین توری دهرپرینی ژ نواندنا ریتمیژی دکه‌ت بیی کول سهر پیکه‌اتان بهینه‌گروپکرن. ل خوارئ دی نامازه‌کا کورت ب هنده‌ک ټیکه‌ه و په‌یوه‌ندیی گری‌دای ب تورا میتریکه‌لیځه دهینه دیارکرن، نه‌وین د ریبازا تورا میتریکه‌لیځا دهینه ب کارهینان، وک (Durand, J. 2014: 232): ۱-۲-۲: تور، ځیکه‌ځتتا هیژئ و یاسایا ریتمی:

Grids, stress clash and eurythmy rule- ب دیتنا (Liberman & Prince) ی توری میتریکه‌لی د بنیادا ژبو شروفه‌کرن و چاره‌سهرکرن وی دیاردا هیژئ هاتیه کو ژ

	*	L2	(ناستی په‌ی)
*	*	L1	(ناستی پینگافی)
*	*	L0	(ناستی برگ)
Fi	ra	vin	

(a-ا)یه و یا (خوار-xwar) ل سهر (a-ا)یه و هه‌ردوو برگه گه‌له‌ک لیک نیزیکن و بهیزن، وک:

به‌لی نه‌گهر په‌یفا (خوار-xwar) ل سهر زیده‌کمین کو ببینه (فراځین خوار- Firavin xwar) دی ځیکه‌ځتتا هیژئ (Shareef, D.M. 2012: 67) په‌یدابیت، ژبه‌رکو هیژا سهرمی یا (فراځین- firavin) ل سهر (پ-)

	*	L2	(26)
*	*	L1	
*	*	L0	
Fi	ra	vîn	xwar

ناقبره‌ا واند. باراپتر نه‌ف ځیکه‌ځتته د ناستی دوویدا دیاردبیت (Goldsmith, J. 1990: 192) هه‌روه‌سا نه‌گهر ههمان نمونا مه بو نه‌فی دیاردی د (دارا میتریکه‌لی) دا هینای وهرگرین دی ب نه‌فی ره‌نگی ل خواریبیت:

	*	L2	(25)
*	*	L1	
*	*	L0	
Fi	ra	vîn	xwar

پشتی جیه‌جیکرنا یاسایا (iambic reversal) ژبو قورتالبوون ژ دیاردا ځیکه‌ځتتی، نمونا (۲۶) ب ده‌سغه هاتیه ځیکه‌ځتتا هیژئ د تورا میتریکه‌لیځا ب ساناهی دهینه نیاسین، نه‌وژی هه‌بوونا دوو (*) ان ل دویف ټیک بیی هه‌بوونا ځالاهیه‌کی د

ب- نیرگز کاسک -nergiz kask

	*	L2
*	*	L1
* * *		L0
Ner giz kask		

أ- نیرگز کاسک -nergiz kask (27)

	*	L2
→ ←*	*	L1
* *	*	L0
Ner giz kask		

بهينه بجهينان داکو ژ ههف دوورکهفن. واته (کیپارسک)ی پشته‌فانیا (تیورا دارئ ب تنی - Tree-only-throry) کریه و پیشنیازا راکرنا توری کریه (Shareef, D.M. 2012: 78-79). ژ لایه‌کی دیفه (Prince 1983) و (Selkirk 1984a) ب ته‌مامی دارین میتریکه‌لی ده‌لوه‌شین و هه‌لو‌یستی (بتنی تۆر-Grid-only-throry) دادریژن. ب دیتنا (Hayes 1984, 1983) ی (دار و تۆر) دوو رۆلین ئیکجار جیاواز دگن و ئه‌فه پترترین به‌ره‌فانیه بو ب کارهینانا هه‌ردووان، ژ به‌رکو دار قالین هیزی دیاردکن، تۆر ره‌نگه‌فانانا قالین ریتیمییه ژ (Durand, J. 2014: 234) و مرگرتیه.

ئه‌گه‌ر لینی‌رینا ستیریین هندافی (giz) و (kask) د ستووینا L1 (یا نموونا (أ) دا بکه‌ین، دو (ره‌گزیین-برگه‌یین) به‌یژین و ب ره‌مخیکه‌نه کو بووینه نه‌گه‌ری پهبابوونا (فیکه‌فتنا تۆری) و د نموونا (ب) دا که‌فتینه ژیر یاسایا (iambic reversal) داکو بهینه چاره‌مکن، نه‌وژی ب راکرنا-لفینا ستیرا هندافی (giz) ا خه‌ت ل ژیر بو نیزی‌کترین جه نه‌وژی بو لایه‌ چه‌پی نانکو برگا ل پیش-ده‌ستیکی، ژ به‌رکو هیز د ئه‌فی نموونا زمانه‌ کوردیدا دکه‌فیه سه‌ر برگا دوماهیه، هه‌روه‌سا (kask) هیزا سه‌رمکیا گوتنی هه‌لدگریه.

۲-۳: (تۆرا کفانکری - Bracketed Grid)

هالی و فیرگنودی - Halle and Vergnaud
تۆر و پیکهاته-grid and constituent ل سه‌ر بنه‌مایه پیکهاتان هاتیه ئافاکرن (Hamid, T.S., 2015: 123), Halle and (Vergnaud 1987; Hayes 1995) ی، تۆرا میتریکه‌ل و پیکهاته ب پیکه‌ گریداینه. ئه‌ف ریبازه ژ هزرین (Prince و Selkirk) یاجیوازه نه‌خاسمه د خالا هه‌بوونا (پیکهاته‌یان - constituent) د (Hayes, 1995: 38):
(۲۸): تۆرا میتریکه‌ل یا (Prince و Selkirk):
تۆرا کفانکری یا (Halle and Vergnaud) ی:

یاسایا (iambic reversal) د رونکرین تۆریدا دکه‌فیه ژیر یاسایا لفینا ستیران کو نه‌وژی ریکه‌که جه‌ختی ل ریتما پیکهاتین تۆری دکته (Durand, J. 2014: 233).

۲-۲-۲: دارا میتریکه‌لی یان تۆرا میتریکه‌لی:
(دار و تۆر) هه‌فدهم هاتینه ب کارهینان و هه‌ردووی قالین هیزی دیاردکن.
(جی‌گریچ ۱۹۸۵، ۱۹۸۶) (اگه‌شه ب هزرا (کیپارسکی ۱۹۷۹) دایه، دیارکریه کو د بنه‌ه‌ندا (تۆر) ئالافه‌کی به‌رچاقه و وه‌کی میشه‌خورمه‌کیه ل سه‌ر داران (ژیده‌ری به‌ری: ۲۳۴). (کیپارسکی) ی دیارکریه، نابیت دوو چه‌فین به‌یژ- strong داریدا ل نیزیکی ئیکن، د ئه‌فی بواریدا پیدیه یاسایا لیک‌گوه‌ارتنا دوو خویشکان د پینگا‌فاندا

(	*	)	L2
(*	.	*)	L1
(*	*	*)	L0
Met	ri	ca	li
			ti

هیزا سه‌ره‌کی	x	L2
هیزا لاوه‌کی	x x	L1
برطه	x x x x x	L0
Met	ri	ca
		li
		ti

نیشانکرن و دیارکرن (جوداهیان- استپناهات) هه‌یه، وه‌کی ئیکسترا میتریکه‌ل هه‌روه‌سا هیزمه‌کا شیکاریژی ل سه‌ر گروپکرنا برگان بو پینگا‌فان و نیشانکرن سه‌ره‌یه پینگا‌فی و ل سه‌ر

هزرا ریبازه تۆری ده‌باره‌ی هیزی ئه‌وا ژ لایه‌ (هالی و فیرگنود) یقه به‌ره‌فانی ژیه هاتیه‌مکن بین کو ب سامپله‌کی به‌رفره‌ه سیسته‌می هیزی تاقیکری کاریگه‌ریه‌کا ئیکگرتی ل سه‌ر

ناستین زالبونئی بین برگان همیه
 ریازئی جیاوازی د ناقهرا ناستی برگی و ناستی
 پینگافیدا پتر دهیته رۆنکرن ژ ریگین دیتر، ژبلی
 دیارکرنا پینگافین نیک برگهیی و نیکسترا
 میتریکه‌لی.
 ب دیتنا (هالی و فیرگنودی) د هر ناسته‌کیدا
 د شیاندایه پیکهاته بهینه دهستنیسانکرن و دکه‌شنه
 د ناقهرا دوو گفاناندا و هر (پیکهاته‌کی--

constituent) سهره‌یه‌ک همیه کو ل پیش ومخت
 ل دویف جهی هیزئی هاتیه دیارکرن.
 له‌ورا دئ گریمانه‌کمین کو (پیکهاتین) زمانی
 کوردی د راست سهره و سنووردارن. ژبلی
 نه‌قی چندی، (. خالژی د ناف نه‌قی ریازیدا
 رۆله‌کی سهره‌کی د ناف نالیه‌تا سیسته‌میدا دگیرن
) (Durand, J. 2014: 237) کو ل جهی
 شوینکه‌وتوان دهینه دانان، هه‌روه‌سا په‌یقا (ریز-
 line) به‌رامبهر (ناست) (level-بو هر چینه‌کا
 پیکهاتان هاتیه بکاره‌یان، ومک:

(۳۰) پیکهاتن -pekhatin:
 L2 (*)
 L1 (*) (. *)
 L0 (*) (* *)
 Pek ha tin

(۲۹) هه‌لسه‌نگاندن -həlsəngandin:
 L2 (*)
 L1 (. *) (. *)
 L0 (* *) (* *)
 Həl sən gan din

(۳۱) قوتابخانه -qutabxanə:
 L0 (* *) (* *)
 qu tab xa nə

که‌واته ریازا (تور و پیکهاته یا هالی و
 فیرگنودی)، هیزئی ومک کارقه‌دانه‌کی دبینیت کو
 نایا زمان چه‌وا سهره و شوینکه‌وتوان د
 ستراکجهرین پیکهاتاندا پیکه‌گریده‌ت، نه‌قه‌ژی
 دبیته خاله‌کا جیاواز ژ ریازا تورا بی پیکهاته.
 د نه‌قی لیکولینیدا ریازا تور نه‌خاسمه تورا
 کفانکری دئ پتر هیته جیه‌جینکرن ژ دارئ ژبو
 دیارکرنا قالبین هیزئی نه‌قه ژ لایه‌کیه. ژ لایه‌کی
 دیترفه هم ل دویف پارامیترین (Hayes 1995) ی
 دئ چین کو دیسان نه‌ویژی نه‌ف ریازه ب
 کاره‌ینایه. هه‌روه‌سان برگین نیکسترا
 میتریکه‌لژی ب ساناهی ژ برگین شیکارکری
 دهینه نیاسین نه‌وژی ب ریا دانانا وان ل
 دهرقه‌ی کفانین پینگافی .
 د شیاندایه ریگین دروستکرنا تورا کفانکری
 یا میتریکه‌لی ب فی ره‌نگی ل خواری
 دیاربه‌مین:

L1 (. *) (. *)
 L0 (* *) (* *)
 Qu tab xa nə

گرنگی دیارکرنا (سهره‌ی) د نه‌قی خالیدا بو
 ناقاکرنا ناستی تورا د دویفدایه داکو بشین هیزا
 سهره‌کی ژ هیزا لاومه‌کی جودا بکه‌مین .

نیک: پشتی زانینا هژمارا برگان و
 دهستنیسانکرنا پینگاقان- نه‌وژی ب دانانا دوو
 برگان د ناف دوو کفاناندا ژبو پیکه‌ینانا هر
 پینگافه‌کی--، ل (L0) هه‌روه‌کی سیسته‌مین دبین
 توری بو هر برگه‌کی هیمایه‌ک دهیته دانان، کو
 د نه‌وان پینگاقان یان پیکهاتاندا برگه‌کا بهیز و
 نیکا لاواز همیه، ومک:

ئەف برگه یا بهیزه و د هه‌مان دهمدا ئیک پینگاقه‌زی و ب پینگاقا ئاست نزم دهینه نیاسین (Nespor & Vogel, 1986:270)، وەک:

(*) L1 (32)
(*) L0
Kəvt

ئەگەر په‌یفا (kəvtin-که‌فتن) وەرگیرین، دئ بینین ژ دوو برگان پیکده‌یت کو ئیک یا بهیزه و ئیک لاوازه و هه‌ردووین پیکه‌ پینگاقه‌ک دروستکریه:

(*) L1(33)
(*) L0
Kəv tɪn

ب شیوه‌کی گشتی سی جورین سهره‌کیین پینگاقان هه‌نه، ئەوژی:
۱-۳: تروجیا برگه‌یی- syllabic trochee: دوو برگین هه‌مان سه‌نگ هه‌ی و هیز ل سهر برگا لایئ چه‌پئ بیت، وەک :

(. x)
σ σ

۲-۳: تروجیا مورایکی - moraic trochee : دوو برگین سفک بن یان ئیک برگا گران و هیز ل لایئ چه‌پئ بیت، وەک:

(. x) یان (x)
---   ۰   ۰

۳-۳: یامب - lamb: دوو برگین سفک بن یان ئیکا سفک و ئیکا گرانبیت یانژی ئیک برگا گران ب تنئ بیت و هیزا سهره‌کی ل سهر برگا لایئ راستئ بیت، وەک:

(. x) یا ن (x)
---   ۰   σ

(Hayes, 1995:63-)

(71).

سی: (L2)-ئاستئ په‌یفی ژبو دیارکرن و ده‌ست‌نیشانکرن هیزا سهره‌کی هاتیه تهرخانکرن، کو نامازه ب کوپیتکا تورا میتریکه‌لی یا ئاستئ په‌یفی ددهت، له‌ورال قیره هیماب تنئ ل هندافی برگا هه‌لگرا هیزا سهره‌کی دهینه دانان و پینگاقین دیتر هه‌میان هیزا لاوه‌کی هه‌یه (Hamid, T.S. 2015:124-125)، وەک:

L2 (*)
L1 (*) (*)
L0 (*) (*) (*)

Qɬ tab xa nə

که‌واته، (L0) بو پیکه‌اتا برگئی، (L1) بو دیارکرن برگین هیزدار و (L2) بو هیزا سهره‌کی دهینه دیارکرن .

ب شیوه‌کی گشتی، تیورا فونولوجیا میتریکه‌لی هیزئ د چوارچووه‌کی پارامیتهریدا شروقه‌دکه‌ت، چونکه گه‌له‌کا گریدایه و دشنیت سیستهمئ زمانی ب پشتبه‌ستئ ل سهر چه‌ند یاسابه‌کین سنووردار وه‌سف بکه‌ت. هزرا سهره‌کیا تیورا میتریکه‌لی، دانانا هیزنیه ل سهر پینگاقین میتریکه‌لی .

۳- پینگاق د فونولوجیا میتریکه‌لیدا Foot in metrical phonology:-

پینگاق د فونولوجیا میتریکه‌لیدا یه‌که‌یه‌که، په‌یوه‌ندی ب برگئی و هیزنیه هه‌یه و دکه‌فینه د ناقه‌را برگئی و په‌یفا فونولوجیدا. برگه‌کا بهیز ل گه‌ل برگه‌کا لاواز پیکه‌ پینگاقئ دروستدکمن، برگا بهیز هه‌می دهمان سهره‌یه د پینگاقیدا، واته پینگاق ژبو مه‌رما دانانا هیزئ و ل سهر هژمارتا برگان دهینه ئافاکرن بیئ ل بهر چاف وهرگرتنا سه‌نگا برگئی (Al Abdely, A.A. 2011:387).

که‌واته، پیندقیه برگه‌کا بهیز هه‌ر تیدا هه‌بیت داکو ببیته سهره بو پینگاقئ و هه‌می دهمان پینگاقه‌کا بهرچاف د ناف په‌یفی یان گوتنیدا هه‌یه. ئەگەر ژ پینگاقه‌کی پتر هه‌بن؛ ژ بهرکو ئەو پینگاق هیزا سهره‌کیا هه‌می په‌یفی یان گوتنئ وهردگریت. ئەگەر ته‌ماشه‌ی په‌یفا (که‌فت- kəvt) بکه‌ین، ژ برگه‌کی ب تنئ پیکده‌یت و

٤-قالبین هیژی د گوفارا به‌هدینیدا ل دویف
**Stress patterns in Badini local dialect according to the
 :-metrical theory**

٤-١: ده‌ستپیک:

لایه‌نی پراکتیکی لیکولینی، دئ ل دویف
 بوجونا تیورا (هیس ١٩٩٥) ی یا میتریکه‌لا
 پارامتریکی هیته نه‌جامدان، نهوژی ب
 کارهینا کومه‌کا پارامیترانه بو هیژی، به‌لی
 به‌ری ده‌ست ب شروفه‌کرن و دیارکرنه‌قالبین-
 شیواژین هیژی د زمانی کوردیدا-ده‌قرا
 به‌هدینان د چارچووئی فونولوجیا میتریکه‌لیدا
 بکه‌ین، فهره‌نامه‌ه بو پارامیتران به‌مین.

٤-٢: پارامیترین میتریکه‌لی **Metrical Parameters-**

ل پینش نوکه‌ نامه‌ه بو هیژی هاتبو دان کو
 سه‌خله‌ته‌کا فونماتیکی نیه بو فونیمی، به‌لکو
 ستراکچهره‌کی ریکخستیی ههرمی دیاردکه‌ت،
 تیدا که‌رتان لیکدده‌ت بو دروستکرنا برگان و
 برگان لیکدده‌ت بو دروستکرنا پینگاگان.

(پیرل) دیاردکه‌ت کو (ده‌ستنیشانکرنا هیژی
 ل سهر سه‌نگا برگی و شیواژی یکه‌مین ژ برگان
 مه‌زنتر کو دبیزنی پینگاگان میتریکه‌لی دمینیته)،
 گه‌له‌ک لیکولهرین مینا (هیس ١٩٨١)، (هاگ و
 مکولی ١٩٨٧)، (روکا و جونسون ١٩٩٩) و
 (کار ١٩٩٩) ل گه‌ل بوجونا (پیرل)ینه کو
 ده‌ستنیشانکرنا هیژی ب باشترین شیوه‌ ده‌یته
 شروفه‌کرن ب ریا پینگاگان میتریکه‌لی ژ (Al
 386:2011, Abdely, A.A.) وهرگرتیه.

نه‌ف پارامیترین پینش‌نیازکرین ل خواری
 ژلای (هیس ١٩٩٥) یقه‌ ب مه‌رما ساده‌کرنی و
 دانانا مه‌رجان ل سهر زمان و دیالیکتین لیکولین
 ل سهر ده‌یته کرن هاتینه داریژتن، نهوژی ب
 فی ره‌نگی هاتینه دیارکرن:

- Choice of foot type: (Size, Quantity sensitivity, Labeling, Obligatory branching).
- Direction of parsing.
- Iterativity.
- Location (Hayes, 1995:54).

بو پتر رونکرنا نه‌فان خالان، دئ ب شیوی ل
 خواری داریژین:

پارامیترنی نیکی: پینگاگان سنوردار ژ دوو
 برگان پیکده‌یت و دبیزنی (پینگاگان دوانه‌یی)،

پولینکرنا زمانان بو فان جورین پینگاگان ل
 سهر دوو یاسایین بنجینه‌یین رینما جیه‌گور
 هاتینه‌ ناکارن. نهو زمانین پینگاگان تیدا ده‌ینه ب
 کارهینان یان (تروکی) نه یانژی (یامب)ی، واته
 نابیت ههردوو پیکفه د نیک زماندا به‌ینه
 تیکه‌لکرن. (تروکی) پینگاگه‌که ژ دوو برگان
 پیکده‌یت، هیزا سهرکی دکه‌یته سهر برگا
 نیکی، پینگاگان (یامب)ی دیسان ژ دوو برگان
 پیکده‌یت به‌لی هیزا سهرکی و زالتر ل سهر
 برگا دویبیه (Al.Abdely, A.A. 2011:387) نه‌ف
 ههردو جوره به‌رین بناغه‌ینه د سیسته‌می هیژی
 بی زوربه‌ی زماناندا.

سه‌بارمت پینگاگان (مورا-mora) بی
 ده‌ستیارن بو چه‌ندی نانو سه‌نگا برگی ل
 به‌رچاف ده‌ینه وهرگرتن، ژبه‌رکو نامه‌ه بو
 یکه‌مین سه‌نگا برگی دهن کو دبیزنی (مورا)ژ
 (Al. Abdely, A.A. 2011:382) وهرگرتیه.. مورا
 یه‌کا پینا سه‌نگا برگیه. واته مورا بو دیارکرن
 سه‌نگا برگی ده‌ینه ب کارهینان و برگین سفک
 نیکا (مورا) پیکده‌ینن و برگین گران دوو
 مورایان، نانو سفکی و گرانیا سه‌نگا برگی بو
 زانینا جه‌ی هیژی یا گرنه‌گه.

پینگاگان تروکی مورایی د چه‌پ سه‌ره‌نه،
 به‌لی یین یامبا مورایی د راست
 سه‌ره‌نه (Abdely, A.A. 2011:388)، وه‌ک:

تروکیا مورایی	یامبا مورایی
(. *)	(. *)

ب ریکا (parameter) ان دشین زمانان ژ
 هه‌ف جودابکه‌ین، واته ناکارن و نارسته‌داری و
 سنور و جورین پینگاگان د زمانی کوردیدا دئ
 ل دویف پارامیترین (هیس ١٩٩٥) ی یین
 میتریکه‌لی د پشکا به‌یندا ژبو دیارکرنه‌قالبین
 هیژی د زمانی دیارکریدا هیته دیارکرن،
 ژبه‌رکو پینگاگان بو دانان و دیارکرنه‌ هیژی ده‌ینه
 ناکارن ..

همیه دبیرنی (پینگاڤا ناست نزم degenerate - foot التفعیلات المنحرفه) ئەف جوره ژ برگه‌کی ب تنی پیکدهیت (86: Hayes, 1995)، بونمونه:

پینگاڤا نهنووردار ژ همی برگین دبین کو د بوارمکی دیارکریدا همین پیکدهیت، دبیت ژ برگه‌کا بهیز و ل گهل پتر ژ برگه‌کا لاواز پیکبهین. پینگاڤ د زمانیدا یان دسنووردارن یانژی دبیسنوورن. ل قیره جورمکی دیی پینگاڤا

پینگاڤا سنووردار یا ناست نزم:

L1 : (*)
L0 : (*)
σ

(۳۴) پینگاڤین سنووردار:

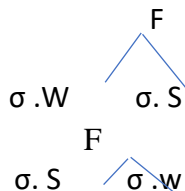
L1 : (*)
L0 : (*)
σ σ

پینگاڤین نهنووردار:

(word headedness) دابوو کو برگا بهیز دبیته سهرهیی پینگاڤی، چونکی ژ همیمان زانتره دبیت سهره بکهڤیته لایئ راستی بی پینگاڤی، یانژی بکهڤیته لایئ چهپی یی پینگاڤی، وەک:

پارامیته‌ری دوویی: جهی سهری د پینگاڤیدا پارامیته‌رکا دیتره د شروفه‌کرنا هر پیکهاته‌کا مینتریکه‌لیدا ژبو دهستنیشانکرنا جهی هیژی، ناستی پینگاڤی (L1) دبیته پارامیته‌ری جهی سهری، ل پیش نوکه مه نامازه ب سهری

پینگاڤا لایئ راستی یا دوانهیی - binary right headed:

پینگاڤا لایئ چهپی یا دوانهیی - binary left headed:

ناراسته ژ لایئ راستی بهره‌ف لایئ چهپی (σ) ←

(σ) :

ناراسته ژ لایئ چهپی بهره‌ف لایئ راستی: (σ) (σ) →

پارامیته‌ری چاری: ژبو دهستنیشانکرنا هیژی، زمان یان دهه‌ستیارن یان نه‌دهه‌ستیارن بو چهندی، د زمانین هه‌ستیاردا هیز ل دویف تاییه‌تمه‌ندیا سه‌نگا برگی دهیته دهستنیشانکرنا، برگین سڤک و گران دهینه دهستنیشانکرنا و هیز دکهڤیته سهر برگا گران ...، زمانین (نینگلیزی، عهره‌بی، ئەلمانی..) نمونه‌نه بو هه‌ستیاریا چهندی. د زمانین نه‌هه‌ستیاردا سه‌نگا برگی ل پشت گوه دهینه هاقیزتن ژ بهرکو برگا گران چ رولی نابینیت ل دهمی هیز دهیته دهستنیشانکرنا د په‌یڤیدا، زمانی فرهنسی نمونه‌که ژ زمانین

ل دویف ئەفی چهندی، دشین دوو جورین جودا بین (یاساین پیکهینانا چینا په‌یڤی) دیاربکهین:

أ- (یاسایا دوماهیا راست) کو ئەف جوره ژ ئەنجامی سهره‌بی راستی په‌یڤی دبیت .
ب- (یاسایا دوماهیا چهپ) ژ ئەنجامی سهره‌بی لایئ چهپی دروستدبیت.

پارامیته‌ری سینی: ناراستا دهستنیشانکرنا پینگاڤی ژ په‌یڤی- ب دهربرینه‌کا دی، دی چهوا په‌یڤی بو سهر پینگاڤان دابه‌شکه‌ین؟-، نایا ژ لایئ راستی دهستپیدکه‌ت بهره‌ف لایئ چهپی؟ یان ژ لایئ چهپی دهستپیدکه‌ت بهره‌ف راستی. رۆنکرنا ئەفی خالی پتر د په‌یڤین سی برگه‌ییدا یان ئەوین ژ ژماره‌کا کتا برگان پیکدهیت دیاردبیت، بونمونه:

(36) دەرمان فرۆش- Dərman firoş :

L2 (*) ( )
L1 (*) (.) (*)
L0 (*) (*) (*) (*)

dər man fi roş

نموونین (36 و 35) ږمنگفهدانا پینگافین دوانهیی دکمن، ژبه‌کو همر پینگافهک ژ دوو ږرگان پیکهاتیه. د ناستی ږرگیدا، پینگاف هاتینه دیارکرن و بو همر ږرگهکی ستیرکهک هاتیه دانان، بهلی نهغه وی چندی ناگه‌هینیت کو زمانی کوردی ب تنی پینگافا دوانهیی ههیه، بهلکو پینگافین (ئیکانه-unary) یان بیژین (ناست نزم-degenerate) ژی هه‌نه، ژبه‌کو گله‌ک په‌یف د زمانی کوردیدا هه‌نه ژ نیک ږرگه ب تنی پیکدهین، و‌مکو:

(با، چوو، مه، نه‌ز، نار، هات، شیر، ناست، نهر، نوی، خوی، هه‌ست، ده‌ست، گویز، ستیر، خوارد، ستینگ-ستنگ،...):

(37) ناستی ټینطای- L1: (*)

ناستی برطی- L0: (*)

dəst

د‌رباره‌ی نهغی چندی، (هه‌یس) دیار‌دک‌ت (کو) پیدفیه هه‌می په‌یف بهینه پینگافکر- (parsing) شیکرن (Hayes, 1995:47) و و‌مکو دیار پینگاف بخو ب کیمیفه ژ دو ږرگان پیکدهیت، که‌واته په‌یقین نیک ږرگه‌یی ل دویف بو‌چوونا (هه‌یس) ی ب پینگافکرنا (ناست نزم- لیکه‌لوه‌شای degenerate) دهینه پینشیا‌زکرن (همان ژیدر) داکو قالبین هیزئ پی- (ب په‌یقین نیک ږرگه‌یی)- بهینه دیارکرن، هه‌لبه‌ت شروفه‌کرنا وان، ب تنی نیک ږرگه د ناستی ږرگیدا هه‌یه و د ناستی پینگاف‌یزیدا هه‌مان ږرگه هیزئ و‌مردگریت، و‌مکو نمونا بوری.

هه‌روه‌سا د په‌یقین سی ږرگه‌یی‌زیدا پینگافه‌کا ناست نزم په‌یدابیت، نه‌وژی پستی ده‌ست‌نیشانکرنا پینگافا نیک‌ی کو ژ دوو ږرگان پیکدهیت، ږرگا دو‌ماهیئ د مینیته ب تنی و یا ب هیزه له‌ورا نه‌وژی دبیته پینگافه‌کا ناست نزم، و‌مکو:

نه‌ه‌ستیاریا چندی (Al

Abdely, A.A. 2011:388)

5- لایه‌نی پراکتیکی لیکولینی Practical side of the research -

هه‌لبه‌ت، کارکنا هه‌می پارامیترین ده‌ست‌نیشانکرنا هیزئ د تیورا فونولوجیا میتریکه‌لی و د هه‌می زماناندا ب ته‌مامی نابیت یانژی و‌مکی نیک نابیت، بهلی یا گرنگ هه‌بوونا ستراکچرئ میتریکه‌لی بخویه د زماناندا، د نهغی پشکیدا ب تنی دئ تیشکی ټیخینه ل سهر نه‌وان پارامیترین ب شیوه‌کی گشتی د زمانی کوردیدا به‌رچا‌ف دین، نه‌وژی:

5-1: سنورداریا پینگافان- Feet's boundedness

مه‌به‌ست ژ قه‌بارئ Size- پینگافی، نایه نه‌می پینگافا ده‌یته ب کاره‌یان یا سنورداره (ټیکانه‌یه یان دوانه‌یه) یانژی نه‌یا سنورداره؟ هه‌لبه‌ت ههر زمانه‌کی تاییه‌تمه‌ندیا خو هه‌یه بو دروستکرنا پینگافان ژیک دجیاوازن د هه‌بوونا هژمارا ږرگان د پینگافیدا. نه‌و زمانین پینگاف ټیدا دسنوردار، دوو ږرگه بنتی دچنه دین پینگافه‌کیفه، بهلی نه‌و زمانین پینگاف ټیدا نه‌سنوردار ژ ږرگه‌کا بهیز و ل گهل پتر ژ ږرگه‌کا لاواز دکه‌فه ل ژیر پینگافه‌کی. د شیاندايه بو زمانی کوردی گریمانا سنورداریی بهینه کرن، ژبه‌کو هژماره‌کا زورا پینگافان - د هه‌مان ده‌مدا په‌یقان - د زمانی کوردیدا ژ دوو ږرگان پیکدهیت، و‌مکو: (هاتن، په‌رتووک، سه‌رکه‌فت، خواندن، هنگفین، دوشاق، به‌فر، باهیتف، نه‌وروز، هه‌لگرت، دهوک، سی‌میل، زاخو، خابیر،...) هه‌روه‌سا (روژه‌لاتناس، زمانقانی، رسته‌سازی، سوتهمه‌نی، چیروکفیس،...).

بو‌نمونه، نه‌مگر سه‌ره‌دریئ ل گهل (هاتن- Hatin) و‌مکو نا‌ف (چاوگ) بکه‌ین دئ ب نهغی ره‌نگی ل خوارئ بیت:

(35) ناستی ټینطای- L1: (*)

ناستی برطی- L0: (*)

Ha tin

دکه‌فیه سەر دوماهیا په‌یفی کو دبیته لایئ راستی
یان دکه‌فیه لایئ چه‌پی کو ده‌ستپیکا په‌یفیه .
د ئەقی قوناغیدا سهره‌یین هەر پینگافه‌کی
دهینه نیاسین، به‌لی جوداهی د ناقه‌را هیزا
سهره‌کی و لاوه‌کیدا ناهینه ده‌ستنیسانکرن. خالا ژ
همه‌یان گرنکتر ل قیره ئەوه جهی هیزی یی
دروست د زمانئ کوردیدا بزانی داکو بشیین ب
دروستی بریارا جهی سهره‌ی د پینگافیدا بدهین.
ژیۆ ئینانا نمونان و شروقه‌کرن و دیارکرن
جهی سهره‌ی د زمانئ کوردیدا دئ ل دوپف
ئەوان خالین ل لاپه‌ره (۲-۴) ژیۆ دیارکرن جهی
هیزی هاتینه دانان، چین، ومک:

(۳۸) نشتیمان - niʃtiman:

L2 (*)

L1 (*) (.)

L0 (*) (*) (*)

Niʃ ti man

کهواته، ل دوپف ئەقی روونکرنی، پینگاف د
زمانئ کوردیدا دسنووردان و هوسا دشیین
جهی هیزا سهره‌کیژی د پینگافیدا دیاربه‌کین.

۲-۵: جهی سهره‌ی د پینگافیدا Head's position:
in foot-

هه‌لبه‌ت ئەو برگا هیزا سهره‌کی ومردگرت
دبیته سهره و ئەو سهره‌یه (headedness) یان

(۳۹) (چاپه‌مەنی- tʃapəməni) نافه و (چاف زەر- tʃavzər) هه‌قالنافه:

L1: (*)

L0: (*) (*)

tʃav zər

L2: (*)

L1: (*) (.) (*)

L0: (*) (*) (*)

tʃa pə mə ni

(۴۱) (ئاڤاکر - avakir)، ژبه‌رکو کاره هیزا برگا ده‌ستپیکی زالتزه ژ برگی دیتەر، ومک ل خواری
دیار:

L2: (*)

L1: (*) (*) (.)

L0: (*) (*) (*)

A va kir

هیزداریقه دده‌ت ئانکو به‌یزترین برگه بتی
ده‌یته هیمادارکرن .
هه‌روسا نمونه بو هه‌ردوو یاسابین
(دوماهیا راست و دوماهیا چه‌پ) د زمانئ
کوردیدا ئەقین ل خوارینه: شیکرنا (۴۲) په‌یفا
(باخچه‌فان - baxtʃəvan) نافه و (نه‌کیلن-
(nəkəlın) کاره:

د ناستئ برگیدا په‌یف ده‌یته برگه‌کرن، له‌ورا
دبیزئ ناستئ برگی و پینگاف ل دوپف
دابەشکرنا برگان ده‌ینه دیارکرن و بو هه‌ر
برگه‌کی هیمایه‌ک ده‌یته دانان. د ناستئ
پینگافی (L1) دا کو جهی سهره‌یه، برگا لایئ
راستی یا هه‌ر پینگافه‌کی د زمانئ کوردی
گوفه‌را به‌هدینیدا هیمایه‌کی ومردگرت ژبه‌رکو
برگی به‌یزن. ناستئ دوماهیی (L2) ئامازئ ب
گوپیتکا توری یان ناستئ په‌یفی ژلایئ

L2: (*)

L1: (*) (*) (.)

L0: (*) (*) (*)

(یاسا دوماهیا چه‌پ)

L2: (*) (.)

L1: (*) (*) (.)

L0: (*) (*) (*)

(یاسا دوماهیا راست)

پینگاڤ د زمانئ کوردی گوڤارا به‌هدینیدا یا راست سهره‌یه.

په‌یوه‌ندییه‌کا گرنگ د ناقه‌را (ئاراسته‌کرن و جهئ هیزا سهره‌کی) دا هه‌یه، بۆ نمونه هیز د زمانئ کوردیدا دکه‌ڤیته لایئ راستئ، پینگاڤ دئ ژ لایئ راستئ ده‌ستپیکه‌ت، به‌لئ نه‌و سیسته‌مئین هیزا سهره‌کی یا لایئ چه‌پییته، پینگاڤ دئ ژ لایئ چه‌پئ ده‌ستپیکه‌ت. که‌واته، ئاراستا شیکرنا په‌یقئین زمانئ کوردی بۆ پینگاڤان ژ لایئ راستئ ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ف چه‌پئ، هه‌روه‌کی ل پیش نوکه هاتیه دیارکرن کو رۆنکرن و راقه‌کرن، نه‌قئ خالی پتر د په‌یقئین سئ برکه‌ییدا دیاردیته، وه‌ک نمونا (شاره‌زۆر- farəzur) و (قاره‌مان- qarəman):

(۴۳) قاره‌مان qarəman - سئ برکه‌یی:
 ← (qa) (rə man)
 → (qa rə) (man)*

په‌یقئین چوار برکه‌یی دجووتن، له‌ورا چ ئاریشه په‌یدانا‌بیت نه‌گه‌ر خو ژ لایئ چه‌پئ‌زیشه به‌یته شیکرن، وه‌ک:
 (ja ris) (ta ni) (۴۴)

۴-۵: هه‌ستیاریا چه‌ندی یان سه‌نگی- Weight or Sensitivity Quantity
 مه‌به‌ست ژئ، ئایا سه‌نگا برگی (برگا کورت و دریز) کارتی‌کرنئ ل جهئ هیزئ د په‌یقئیدا دکه‌ت؟ یان نه؟ ل پیش نوکه هاتبوو دیارکرن کو د زمانئین هه‌ستیاریا چه‌ندی هیز دکه‌ڤیته سهر برگا گران، بۆ نمونه هیز د زمانئ ئینگلیزیدا یا هه‌ستیاره بۆ سه‌نگا برگی ژ به‌رکو دیارکرن هیزئ یاگرئ‌دای ستراکچه‌را برگیه (Katamba, 1989:234)، به‌لئ د زمانئ کوردیدا سه‌نگا برگی نه‌یا هه‌ستیاره، به‌لکو دشین بیژین (هیز بۆ پولینکرن په‌یقان ب تئ یا هه‌ستیاره.

بئ کو نامازه بۆ سه‌نگا برگی - برگا کورت و دریز- و هژمارا مۆران به‌یته دان یاساین هیزئ د زمانئ کوردیدا ده‌ینه دروستکرن و جهئ وئ د پینگاڤیدا و ل سهر برگی ده‌ینه ده‌ست‌نشانکرن، نه‌هژئ تابه‌تمه‌ندییه‌کا زمانئین نه‌هه‌ستیاره بۆ چه‌ندی.

L0، په‌یقا (باچه‌ڤان) ب شیوئ برکه‌کرن ده‌ینه دیارکرن و بۆ هه‌ر برکه‌کی هه‌مایه‌ک هاتیه دانان، ل L1 سهره‌یی هه‌ر پینگاڤه‌کی هه‌مایه‌ک و هرگرتیه، (باچه‌ڤان) ناڤه ئانکو برگا دو‌ماهیئ هیزه‌کا زیده‌تر یان سهره‌کی و هر دگریت، له‌ورا (یاسایا دو‌ماهییا راست) ه و ل L2 هه‌ما دکه‌ڤیته ل سهر برگا ل لایئ راستئ به‌روفا‌زی کارئ (نه‌کئین) کو (یاسایا دو‌ماهییا چه‌پ) ه، ئانکو هیزا سهره‌کی دکه‌ڤیته لایئ چه‌پئ، له‌ورا هه‌ما که‌ڤیته ل سهر برگا لایئ چه‌پئ.

ژه‌ژئ گوتنیه، هه‌ر که‌ره‌سته‌یه‌کی د زمانیدا پئدقیه ناڤه‌ک هه‌بیت دا‌کو ب نه‌وی ناڤی به‌یته نیاسین، بۆ نمونه ره‌نگئ (که‌سک) د بنه‌ره‌ندا ناڤه بو (هه‌قالنا‌ف-سیفه‌ت) ئ خو ده‌ینه ب کاره‌ینان، ب قئ ره‌نگئ د زمانئ کوردیدا هه‌فت جورئین ناڤان هه‌نه، نه‌وژئ ناڤئ (هه‌قالنا‌ف، که‌سی، کاری، هه‌قالکاری، چاوگی...) (بانیز عومه‌ر نه‌حمه‌د، ۲۰۲۰: ۱۱، ۱۶) ئانکو هه‌می ره‌گه‌ز- که‌ره‌سته د بنه‌ره‌ندا ناڤن. که‌واته زمانئ کوردی -گوڤارا به‌هدینی تا راده‌کا زۆر، زمانه‌که پینگاڤ ئیدا دراست سهره‌نه، ژ به‌رکو د ناڤاندا برگا دو‌ماهیئ زانتره ژ برگیئ دیتر.

هه‌روه‌سا ل دو‌یف جورئین پینگاڤان نه‌وین ل لاپه‌ره (۱۵) هاتینه دیارکرن، زمانئ کوردی پتر ل گه‌ل جورئ سینی دگونجیت، ئانکو پینگاڤ د گوڤارا به‌هدینیدا ژ جورئ (یامب) یه و ب (یامبا برکه‌یی) ده‌ینه نا‌کرن و نه‌گه‌رئ گوهارتا زاراقئ ژ (یامب) بۆ (یامبا برکه‌یی)؛ پینگاڤ د (برکه‌یی) نه‌ چونکه قالبئ پینگاڤان ب شیوه‌کی ناسایی برگان ده‌ه‌ژمیریت بیئ نامازه ب ستراکچه‌رئ نا‌فخو‌یی- ناڤه‌کیئ برگان به‌ت (Hayes, 1995:63)، هه‌روه‌سا د (یامب) یه‌ چونکه هیز دکه‌ڤیته ل سهر برگا لایئ راستئ یا پینگاڤان (Hamid, T.S. 2015:128)

۳-۵: ئاراستا پینگاڤان : Feet direction -
 ده‌ستپیکرنا ئاراستا شیرکرن پینگاڤکرنئ د زمانئ کوردیدا ژ لایئ راستئ ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ف چه‌پئ، ژ به‌رکو جهئ سهره‌ی د پینگاڤیدا ل سهر برگا دو‌ماهییه‌ و جورئ پینگاڤئ یئ زمانئ کوردی (لامبا برکه‌یی) یه‌ کو هیزا سهره‌کی دکه‌ڤیته سهر برگا لایئ راستئ له‌ورا

٦-ئیکسترا میتریکه‌ل - Extrametricallity :
 ئیکسترا میتریکه‌ل تیورمکا لاوه‌کیا فونولوجیا
 میتریکه‌لیه، هه‌روه‌سا یاسایه‌که یان پرۆسه‌یه‌که
 کو پیکهاته‌کا یان یه‌که‌یه‌کا پرۆسودی یا
 دیارگری ل ده‌می جیبه‌جیونا یاسایا
 ده‌ستنیشانکرنا هیزئی ل پشت گوه‌ ده‌ئیه‌ هاقینن و
 ناهیته پینگاکرن، ژبه‌رکو هیزئی و مرناگریت.
 ئیکسترا میتریکالی ژبو گه‌هشتن ب قالین
 دروستین هیزئی ده‌ئیه‌ ب کاره‌ینان. ب دیتنا
 (هه‌یس) ی هه‌تا کو کیانه‌کی فونولوجی ئیکسترا
 میتریکه‌ل دیاربیت پیدیه‌ چهند پیه‌رک تیدا بن،
 ئه‌وژی: (پیکهاته‌یه‌-constituency، که‌ناری-
 لای- peripherality، که‌نارین- لاین
 ده‌ستنیشانگری- edge markedness، نه‌گشتگری-
 nonexhaustivity)، مه‌به‌ست ژئی دبیت ئیکسترا
 میتریکه‌ل برگه‌ک بیت یان پاشگره‌ک...و

٦-ئیکسترا میتریکه‌ل - Extrametricallity :
 ئیکسترا میتریکه‌ل تیورمکا لاوه‌کیا فونولوجیا
 میتریکه‌لیه، هه‌روه‌سا یاسایه‌که یان پرۆسه‌یه‌که
 کو پیکهاته‌کا یان یه‌که‌یه‌کا پرۆسودی یا
 دیارگری ل ده‌می جیبه‌جیونا یاسایا
 ده‌ستنیشانکرنا هیزئی ل پشت گوه‌ ده‌ئیه‌ هاقینن و
 ناهیته پینگاکرن، ژبه‌رکو هیزئی و مرناگریت.
 ئیکسترا میتریکالی ژبو گه‌هشتن ب قالین
 دروستین هیزئی ده‌ئیه‌ ب کاره‌ینان. ب دیتنا
 (هه‌یس) ی هه‌تا کو کیانه‌کی فونولوجی ئیکسترا
 میتریکه‌ل دیاربیت پیدیه‌ چهند پیه‌رک تیدا بن،
 ئه‌وژی: (پیکهاته‌یه‌-constituency، که‌ناری-
 لای- peripherality، که‌نارین- لاین
 ده‌ستنیشانگری- edge markedness، نه‌گشتگری-
 nonexhaustivity)، مه‌به‌ست ژئی دبیت ئیکسترا
 میتریکه‌ل برگه‌ک بیت یان پاشگره‌ک...و

(٤٦) ئافرته‌ئی - afrate

L1: (. *)

L0: (* *)

. af rə te

(٤٥) پهرتووک+ه‌ک - pərtu'kək پاشگره‌کی بیه‌یز .

L1: (. *)

L0: (* *)

. Pər tu kək

بوویه ئیکسترا میتریکه‌لا برگا دوماهی و
 ژده‌ر‌قه‌ی پینگافی هاتیه‌ دانان .

د ئه‌فی نمونه‌ سهریدا، ب زیده‌کرنا نیشانا
 نفشی می دۆخی تیان(ئ-ئ) (e) د زمانی کوردیدا یا

(٤٧) رۆژه‌لاتناسین - Rōzhelatnasen:

L2: (*)

L1: (. *) (. *)

L0: (* *) (* *)

Roz hə lat na sen

٧-پینگافا میتریکه‌لی د زمانی کوردیدا Metrical Foot in Kurdish language-

د تیورا میتریکه‌لیدا، ده‌ستنیشانکرنا جه‌ی
 هیزئی دبیته‌ نه‌گه‌ری شروقه‌کرنا ناخفتنی بو
 پینگافان، واته‌ هیز ل دویف ریتما زمانی ده‌ئیه‌
 دانان و ئه‌قه‌ کاکلکا تیورا میتریکه‌لیه .
 ب دیتنا (هالی و ئیدساردی ١٩٩٥)،
 دابه‌شکرنا هیزئی د زنجیره‌کا سگمیتناندا دشت
 سی دیاردان شروقه‌یه‌که‌ت: (گروپکرنا سگمیتنان
 د پینگافاندا، دیارکرنا سهره‌می پینگافان هه‌ردوو
 جوړین هیزان (سهره‌کی و لاوه‌کی) د گوتنیدا ل

هه‌روه‌کو ژ نمونه‌ی دیار برگا ئیکسترا
 میتریکه‌ل هه‌می پیه‌ر بخو‌فه‌ گرتینه .
 (ئیکسترا میتریکه‌ل) د گو‌فرا به‌هدینیدا
 زۆربه‌ی جارن ل پشت برگا هیزدارا لای
 راستی ده‌یت، ژبه‌رکو ل برگه‌یا دوماهی
 په‌یدابیت و هیزئی و مرناگرن، له‌ورا ناهینه
 شروقه‌کرنا و چ هژمارژی بو ناهینه‌کرنا.
 پینگاف ل سهر ریتما برگا مایی ده‌ئیه‌ نا‌فاکرنا،
 به‌لی پستی کو برگا دوماهی- یا ئیکسترا
 میتریکه‌ل-دووباره‌ ده‌ئیه‌ د گه‌لدا‌فه‌ و هک
 ره‌گه‌زه‌کی لاوازی برگا ل به‌ری خو‌ (Al
 (Abdely,A.A.2011:391).

ہمدوو برگین دوماہی دی پینگافہکی پیکھین و ئو برگاب تئی ئووال لایی چہی دمینیت دی بیتہ پینگافہکا ئاست نزم.

پینگافین ئاست نزم بچویکترین پینگافا مومکنہ، د زمانین ہستیاریا چندیڈا ژ برگہکا سفک پیکدہیت، بلئی د زمانین نہہستیاریا چندیڈا ژ برگہکی ب تئی پیکدہیت و ئو برگہ چ یاسفک بیت یان یا گران بیت، و مک:

(۴۸) شارمزا - 'farəza

L2: (*)

L1: (*) (*)

L0: (*) (*) (*)

(fə) (rə) (za)

ل فیرہ (ʃa) کو برگہکا کتہ ل لایی چہی دمینیت، دشیت ل دویف (مہرجی مسوگہری- faithfulness condition) بو پلا پینگافان بہیتہ بلندکرن (Hayes, 1995:41).

ل دوماہی، ل دویف بنہمای گشتی ستراکچہری پروسودیک یی کو گریمان دکت، شروفہکرن یا گشتگیرہ و ستراکچہری پروسودیک ب مہزنتترین رادہ ہاتیہ دروستکرن (ژیدہری بہری: ۱۰۲) دقت دوماہی برگین لایی چہی بو پیکہاتین بلندتر بہینہ شیکرن- شروفہکرن ل جہی کو بمینن نہشروفہکری، بونموونہ:

(۴۹) دەیک-dəyk: پینگافہکا ئیک برگہیہ- ئاست نزم.

(*)

dəyk

(۵۰) مازی-mazi: پینگافہکا دوو برگہیہ- تہمامہ.

(* *)

ma zi

(۵۱) ماموستا-mamosta: دوو پینگافان، ئیک یا تہمامہ ئیک یا ئاست نزمہ.

(*) (*) (*)

Ma mos ta

(۵۲) تاقیکرن-taqikirin: دوو پینگافان تہمامن.

(*) (*) (*) (*)

ta qii ki rin

دوماہی دیارکرن ہیزا سہرہکی ژ (Hamid, T.S. 2015:126) و مرگرتیہ. ہسروسا (ہیس ۱۹۸۰، ۱۹۹۰) ی گلہک زمان ل دویف ہبونا (پارامیتہرین پولینکرن پینگافان) تاقیکرینہ و د نہجامدا گہشتیہ تیورہکا سنوردارکری.

ہلبت دروستکرن ستراکچہری پینگافی د زمانی کوردیدا کارہکی ب ساناہی نینہ، بلئی د شیانداہ ب شیوہکی گشتی ل دویف دستنیشانکرن جہی ہیزی دیاربکہین، ئوژی ہبونا ہیزا سہرہکی ل دوماہیا پھیقین پروسودیک د

د زمانی کوردیدا، سہری لایی راستی یی جوڑی پینگافی دیارکرت و ل دویف ئہقی خالی پارامیتہری ناراستا شیکرن پینگافیزی دہیتہ ئاشکراکرن کو ژ لایی راستی دستپدکت بہرف لایی چہی. ژ لایہکی دیقہ، نہسہرہخویا دستنیشانکرن ہیزی بو) سہنگا-weight برگی (ناسناما نہہستیاریا چندی ددہتہ زمانی .

ہسروسا دشینین بیژین (تیورا فونولوجیا پروسودیک) ریکہکہ ژبو نامازمکرن و دیارکرن پینگافان. (سئلرک ۱۹۹۶) ددہتہ دیارکرن کو (headedness) بنہمای نہگورہ د ہسروما پروسودیکدا بنہمای ہس کاتیگوریہکا پروسودیک ب کیمیفہ راستہخو ل سہر کاتیگوریہکا دی یانہ پتر ژ ئیک ئاست دبن ویدا د ہسرمیدا زالدبیت، (ہمان ژیدہر: ۱۲۷) بونموونہ، دقت پھیفا پروسودیک ب کیمیفہ پینگافہک ہس ہبیت .

ژبہرکو بنہمای سہرہکی پارامیتہرکرن تیورا ہیزا میتریکہلی ئوہ کو تیورہکا موکوم و ب دروستی پیناسہکری و سنوردار ہبیت داکو شیانین و سفکرن سہستہمی ہیزی د ہمی زمانین جہانیدا ہبیت، لہورا (ہیس) ی جوڑین پینگافان بین زمانین لیکولین ل سہر کری ژ (۱۵) جوران بو سی جوڑین سہرہکی کیمکریہ (Hayes, 1995:71)، بلئی نہمہرجہ ئف ہسری جوڑہ د ہمی زماناندا رنکفہدہن.

د گوفہرا بہدینیدا پتیریا پینگافان ددوانہیینہ د ئاستی برگیدا (σ σ) ، ئانکو ژ دوو برگان پیکدہیت و ہیز ل سہر برگا دوماہینیہ د ئاستی پینگافیدا (*). نہگہر پھیفا سہی برگہیبیت

(۵۳) نه‌روژا مه هاته‌قه- nəwroza mə
 hatəvə: سئ پینگاڤین ته‌مامن ل گهل ئیکا ئاست
 نزم.
 (* *) (* *) (* *) (* *)
 nəw ro za mə ha tə və

د نه‌جامدا و ب ریا هیانا نمونان د زمانئ
 کوردیدا و دروستکرنا پینگاڤان، دشئی بیژین
 پتریا جاران پینگاڤ د زمانئ کوردیدا دوو
 برگه‌یینه و برگا دوماهیی زاتره .

د (یامبا برگه‌یی) دا ری ب پینگاڤین ئیک
 برگه‌یی دهئته دان. خالا جیاوازا وئ ژ (یامب) ی
 ل دهڤ (هه‌یس) ی، ب شیومکئ سهره‌کی د
 نه‌هه‌ستارییا ده‌ستنیشانکرنا هیزیدایه بو سه‌نگا
 برگان. (هه‌یس) دیارده‌کت کو پینگاڤین (یامب) ی
 د سیسته‌مین نه‌هه‌ستارییا چهندیدا
 نه‌دپشتراستکرینه. دشیین بیژین، سیسته‌می
 (یامب) ی یئ دیارکرنا هیزئ ل دویف سه‌نگا
 برگئ ل سهر داتایین زمانئ کوردی ناهئته
 جیبه‌جیکرن (Hamid, T.S. 2015: 131-132).

کهواته، قالبین پینگاڤان د زمانئ کوردیدا،
 وه‌کی ئەوان زمانانه ده‌می برگه‌ک ب تنئ ل
 دوماهیا لایی چه‌پئ دمینیت دئ بو پینگاڤئ هئته
 پله بلندکرن. چهندین زمانین تروکییا برگه‌یی
 پالپشتیا پله بلندکرنا برگا گران بو پینگاڤئ کریه
 (Hayes, 1995: 103).

تانوکه دهئته گریمانه‌کرن، ئاراستا شیکرنا
 پینگاڤئ ژبو ده‌ستنیشانکرنا هیزئ د زمانئ
 کوردیدا به‌رهڤ لایی چه‌پئقیهه. هه‌روهسا ل
 دویف هندئ کو هیزا سهره‌کی ل دوماهیییه و یا
 لاوه‌کی ل سهر هه‌می برگین دییه، هه‌بوونا قالبی
 شیکرنا به‌رهڤ لایی چه‌پئ د زمانین (یامبا
 نه‌هه‌ستارییا چهندی) دا یا کیمه. زمانئ کوردیژی
 ئیکه ژ فان جوړه زمانان.

سه‌بارته ستراکچهره پروسودیک یا په‌یقین
 نه‌ساده وه‌ک (په‌رتووکخانه، خوارنگه، کارگه،
 چاقشین، پیفازته‌رک، ...) ژبو شروقه‌کرن و
 ده‌ستنیشانکرنا هیزا سهره‌کی، (Hayes) ی دوو
 گریمانه دیارکرینه (هه‌مان ژیدم: ۱۹۱).

أ-یان هه‌می پینگاڤین په‌یقا نه‌ساده پیکه‌ه دهئنه
 گریدان و ل ژیر ئیک چینا په‌یقئ، هه‌روه‌کی ل
 خوارئ دیار :

(۵۴) په‌رتووکخانه- pərtukxanə
 L2: (* *) (چینا په‌یقئ)
 L1: (* *) (چینا پینگاڤئ)
 L0: (* *) (چینا برگئ)
 Pər tu kxa nə

ب-یانژی هه‌ر په‌یقه‌کا ساده، چینا په‌یقین خو یا
 جودا هه‌یه و ل گهل چینه‌کا زیده‌تر یان بلندتر
 په‌یقین نه‌ساده، وه‌ک:

(۵۵) په‌رتووکخانه- pərtukxanə
 pərtukxanə
 L3: (* *) (چینا په‌یقین نه‌ساده (یا
 زیده)
 L2: (* *) (چینا په‌یقئ)
 L1: (* *) (چینا پینگاڤئ)
 L0: (* *) (چینا برگئ)
 Pər tu kxa nə

د شیاندايه بیژین، هه‌ردوو گریمانین دیارکری
 تا راده‌کئ ل سهر ناڤین نه‌ساده یئین زمانئ
 کوردی دهئنه جیبه‌جیکرن.

نه‌جام

د ئەقئ لیکولینیدا دیاروو کو د شیانديه ب
 ریکا فونولوجیا میتریکه‌لی، جهئ هیزئ د ناخفتنا
 زمان و دیالیکتاندایه بهئته شروقه‌کرن. هه‌روهسا
 پیشبینیا جهئ هیزا سهره‌کی و لاوه‌کیژی
 بهئته‌کرن، نه‌وژی ب ریکا په‌یره‌موکرنا چهندین
 یاسایان. ل دویف ئەوان داتایین زمانئ کوردی
 یئین هاتینه کومقه‌کرن دیاروو کو هه‌می برگان
 شیان هه‌لگرتنا هیزئ هه‌یه له‌ورا ده‌ستنیشانکرنا
 جهئ هیزا سهره‌کی کاره‌کئ بسانا‌هی نینه. ل
 دوماهیی دشیین نه‌جامین لیکولینئ ب ئەقئ
 ره‌نگئ ل خوارئ کورت بکه‌ین:

۱-د زمانئ کوردیدا حه‌فت جوړین ناڤان هه‌نه،
 (کار) ژئ ئیک ژ ئەوان ناڤانه، ئانکو هه‌می
 ره‌گه‌ز-که‌ره‌سته د به‌ره‌ندا ناڤن ل پیش کو بو
 کارین خو بهئنه ب کاره‌یان، کهواته د ناڤاندا
 هیز یا راست سهره‌یه.

۲-هه‌می قاولین زمانئ کوردی شیان هه‌نه هیزئ
 وه‌ربرگن، واته جیاوازی د ناڤه‌را برگا سفک و
 گراندایه نینه .

تیروته‌سلی باس ل جهی هیزی... کریه، له‌ورا مه پتر مفا ژ نه‌فی ژیده‌ری وهرگرتیه.

³بۆ پتر زانیاریان دهرباره‌ی مورفیمین هیز راکیش، بنیره ره‌حمان نیسماعیل، 1998: 85-95.

⁴د لیک‌ۆلینیدا وه‌کو پیدای و ناماژین کورت ب هیزا کاری ورسته و گریبان هاتیه‌دان دا‌کو بابه‌تی لیک‌ۆلینی پیچه‌ک بهیته سنووردار کرن. ژبلی نه‌فی یه‌کی، ناماژه‌کرن ب هیزا کاری ل دویف تورا فۆنۆلۆجیا میتریکه‌لی د پاشه‌روژیدا دبته بابه‌تی لیک‌ۆلینین تمام بهرفرهه.

⁵بۆ پتر زانیاریارین سەلمان‌دانا زانستیا نه‌فی چه‌ندی بنیره: ناوه‌لناوی کوردی به‌شیکه له ناو، محمد معروف فتاح، 1990: 88-89.

⁶بۆ پتر پترانین دهرباره‌ی نه‌فان سی زاراقان بنیره: تالیب حوسین عه‌لی، 2005: 159، 107-106، 112.

⁷ل قیره مه‌به‌ست ژ زارافی عروچه یان کیشداری نه‌ئو تینگه‌هی که‌فی گریدای (بحور- دهریا) بین هوزانینه، به‌لکو نه‌ئو تیوره نه‌وا گرنگی ب بره‌کرنه ناخفتنی ددهت ژبۆ شروفه‌کرنه هیزی (النبره و التیسیر).

⁸فۆنۆلۆجیا ئوتوسیگمیتال (که‌رتین ئازاد): وه‌کو تیوره‌ک بۆ نواندنا ده‌نگان و ل سهر بنه‌مای راسته‌هیل و ریزبونا نجیره‌کا که‌رتان هاتیه دانان. بۆ پتر پترانین بنیره: Goldsmith, J. 1990, Katamba, (1989).

⁹ په‌یقین فۆنۆلۆجی: نه‌و پیشگرین کارین بین هیزی وهردگرن، ب په‌یقین فۆنۆلۆجی سهره‌خۆ د ده‌یته نی‌اسی، بنیره: Hasan, A. 2016: 398.

¹⁰بۆ پتر زانیاری دهرباره‌ی نه‌فی زارافی (Liberman & Prince, 1977) ب درۆی ل سهر ناخفتیه.

¹¹نه‌فۆ رپازه د هنده‌ک ژیده‌راندان ب (تۆرا په‌ی- pure) یان (تورا بی پیکهاته) یا تورا میتریکه‌لی ده‌یته نا‌کرن.

¹²نه‌فۆ رپازه د هنده‌ک ژیده‌راندان ب تۆر و پیکهاته (grid and constituent) یان تۆرا پیکهاته‌کری د تورا میتریکه‌لیدا ده‌یته نیاسین.

ژیده‌ر

ژیده‌ر ب زمانی کوردی:

ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ۱۹۷۶، زمانی کوردی له به‌ر رۆشنایی فونه‌تیکیدا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا.

بانیز عومهر نه‌حمه‌د، (۲۰۲۰)، ریزمانا به‌هدینی، لیکۆلینین - نه‌کادیمی دهرباره‌ی مۆرفۆسینتاکسا به‌هدینی، ده‌زگه‌هی نالبع‌د، چاپخانه‌ی نه‌هران- کوردستان- ده‌وک.

بانیز عه‌مه‌ر نه‌حمه‌د، ۲۰۰۶، دیاردا گوهورینا ده‌نگی (و) د په‌یفا (خواندن) زمانی کوردیدا، نه‌کادیمی کۆواری کۆری زانیاری کوردستان، ژماره (۴)، هه‌ولنیر، ل ۲۲۰-۲۱۵.

۳- پیرانیا دارین میتریکه‌لی دوه‌که‌هفن د هه‌بوونا ساخله‌تی جووتبوون یدا - (به‌یز و لاواز)-، هه‌ر جووته‌ک - کو ب خویشک ده‌ینه نیاسین - ژ دوو لقا پیکه‌هیت ئیک ژ وانان- (برگا ب هیزه- (strong syllabl) یا دی - (برگا لاوازه- به‌هیزه- (weak syllabl). هه‌روه‌سا نه‌ف هه‌ردوو خویشکه (پینگاڤ) ی پیکه‌هین.

۴- تۆرا میتریکه‌لیدا بلندترین کوپیتک دهربرینی ژ به‌یزترین و ب زاتترین بره‌گه‌ دکه‌ت.

۵- هیز د ستراکچه‌ری پینگاڤیدا ل گوڤه‌را به‌هدینی دکه‌هفته لای راستی و پتریا جاران پینگاڤ یا دوانه‌یه‌ی ل سهر ناستی برگی (σ') (σ، واته سنوورداره و فورمی وی (*). یه، هه‌روه‌سا ریک ب پینگاڤین ناست نزمزی ده‌یته دان (σ') و فورمی وی (*). یه.

۶- ئاراستا شیکرنا برگان بۆ پینگاڤان د زمانی کوردیدا ژ لای راستی ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ف لای چه‌پی.

۷- زمانه‌کی نه‌هه‌ستیاره بۆ چه‌ندی، ژبه‌رکو پشتبه‌ستنی ل سهر سه‌نگا برگی ناکه‌ت ژبۆ ده‌ستنیشانکرنا جهی هیزی و جهی هیزی و نه‌هه‌ستیاریا وی، جووری پینگاڤان د د به‌هدینییدا دکه‌ته جووری (یامبا برگیه‌ی).

۸- د گوڤه‌را به‌هدینییدا ئیکسترا میتریکه‌لی ده‌ینه دیتن ل ده‌می ده‌ستنیشانکرنا هیزا سهره‌کی.

۹- ل دویف رۆنکرنا هه‌رسی ریبازین فۆنۆلۆجیا میتریکه‌لی دشینین بیژین، هه‌رسی لیکۆلینی ل هیزی دکهن نه‌وژی ب ریکا په‌یوه‌ندیان نا‌قه‌هرا (برگی و پینگاڤی) دا، تاییه‌تمه‌ندیان ژ هه‌میان گرنگتر بریاردانا قالبین هیزیه‌ی کو (ریتمن). تا راده‌کی ئارمانجا وان ئیکه، به‌لی هه‌ر ئیک ب شیوازه‌کی جودا دهربرینی ژ سروشتی هه‌ره‌می هیزی دکه‌ت.

په‌راویز

¹بۆ پتر پترانین بنیره: (McCarus, E.N. 1958, ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف 1976: 69, Fattah, M.M. 1980 و 1997: 45-57, غازی فاتح 1984: 83, Ahmad, A.R. 1986: 89-80, ره‌حمان نیسماعیل 1998: 62-109, وریا عومهر 2009: 288-284, عبدالوه‌اب خالد 2009: 19-25 و 41-76, شیرزاد سه‌بری و عه‌بدولسه‌لام نه‌جه‌دین 2019: 153-162)...

² زۆریه‌ی زمانفانان باس ل جهی هیزی د زمانی کوردیدا کریه، به‌لی ره‌حمان نیسماعیل حه‌سه‌ن، 1998: 62-109) ب شیوه‌کی

- Fattah, M.M. (1997). A generative grammar of Kurdish Amsterdam...
- Goldsmith, J. (1990), Autosegmental and Metrical phonology...
- Hameed, F. (2018), The basic tenets of generative phonology, university of Babylon.
- Hamid, T.S. (2015). The Prosodic Phonology of central Lurdish, doctor of philosophy... Newcastle University.
- Hasan, A. (2016), The phonological word and stress shift in northern kurmanji Kurdish, university of zakho.
- Hayes, A.B. (1980), A Metrical Theory of Stress rules, Submittel in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of Philosophy, Harvard college.
- Hayes, B. (1995), A Metrical Stress theory principles and Case Studies.
- Hayes, B. (1982), Extrametricality and English stress, Linguistic inquiry, Jstor.
- Hogg, R. & McCully, C.B. (1987) Metrical Phonology: A Course book. University of Cambridge Publishing: New York, NY.
- Hulst and Smith, (1982), The structure of phonological representations, part 1.
- Katamba, (1989), An introduction to phonology, francis
- Liberman M. and Prince A. (1977). On stress and Linguistic rheathm, linguistic Inquiry, Vol.8, No. 2, pp.249-336.
- McCarus, E.N. (1958), A Kurdish Grammmear, New York.
- Nespor, M. & Vogel, I.B. (1986), Prosodic Phonology. Dordrecht: Foris.
- Shareef, D.M. (2012), A Nonlinear Analysis of stress in northern Kurmanji Kurdish with reference to English, College of Arts, University of Duhok.
- ..
- تالیب حوسین عەلی، ۲۰۰۵، فەرھەنگی زاراوەکانی دەنگساز، ئینگلیزی-عەرەبی-کوردی، چاپی یەکەم، هەولێر.
- رحمان ئیسماعیل حسەن، ۱۹۹۸، پەرەوی فۆنیمە ناگەرتییەکان لە زمانی کوردی دا، ناما دکتورایی، کولێژا پەرەدە-ئینن رشد-زانکۆی بەغدا.
- عەبدولسەلام نەجمەدین و شیرزاد سەبری، ۲۰۱۱، زمانقانییا نیۆری، چاپی نیکی، چاپخانەیا حەجی هاشم/هەولێر.
- عەبدولوەهاب خالید موسا، ۲۰۰۹، هیز و ناوازه له دیالیکتی کوردیی ژووڕودا، کتێبخانەیی گشتی هەولێر، کوردستان.
- غازی فاتح وەیس، ۱۹۸۴، فونەتیک، چاپی یەکەم، چاپخانەیی الادیب البغدادی.
- محمد معروف فتاح، ۱۹۹۰، هەندئ تیبینی دەربارەیی ئاوەلناو له کوردیدا، گۆفاری رۆشنگیری نوئ، ژماره (۱۲۵)، بەغدا، ل ل ۷۹-۹۲.
- وریا عومەر ئەمین، ۲۰۰۹، ناسۆیەکی تری زمانهوانی، بەرگی یەکەم، چاپی دووم، هەولێر.

ژێدەر ب زمانی ئینگلیزی:

- Ahmad, A.R. (1986), The Phonemic system of modern standard Kurdish, University of Michigan (thesis).
- Al Abdely, A.A. (2011), Stress patterns in an Iraqi Arabic variant a Metrical approach instructor University of Anbar, Education College for Women Dept of English.
- Bradley, S. (1996). Metrical Phonology and SLA. Bakersfield Convention Center, Bakersfield.
- Crystal, (2003), A Dictionary of Linguistics & Phonetics, Fifth Edition,
- Durand, J. (2014), Generative and Non-Linear Phonology,
- Fattah, M.M. (1980). On the stress system of Kurdish. Zanco, the Scientific journal of sulaimaniyah University. Vol-6. No-2. Sep. pp 1777-200.

الانماط النبر في اللهجة المحلية البهدينية الكوردية بحسب الفونولوجيا العروضية

الخلاصة

تعتبر انماط النبرية في اللغة الكوردية مجال مهم في علم الاصوات، هذه الدراسة تلقي الضوء على بيان وتحليل انماط النبر في اللغة الكوردية اللهجة المحلية البهدينية، كما يهتم بموقع النبر الرئيسية في مستوى الكلمة حسب (النظرية الفونولوجية العروضية) ل (هايس 1995)، النبرة حسب هذه النظرية هو بناء هرمي للانماط الايقاعية التي يكون فيها احد المقاطع بارزا نسبيا عن ما سبقه وتبعه من المقاطع اللفظية المجاورة في الهرم. تم اخذ العينات والامثلة من المتحدثين باللهجة المحلية في دهوك. و لتحديد الانماط النبرية الصحيحة يجب الاخذ بعين الاعتبار هذه الخطوات: (انواع التفعيلة- foot، الحدود، اتجاه بناء التفعيلة، ثقل المقطع و اضافة الى عامل الاكسترا متريكاليتي. ومن أهم الاسئلة التي تطرح هذه الدراسة: (هل يمكن تطبيق نظرية الفونولوجية العروضية ل (هايس 1995) على اللغة الكوردية؟ او لا؟، فاذا كان الجواب نعم، هل (الرأس-head) يقع في اليمين أو اليسار؟ وهل التفعيلة محدود او غير محدود؟، وهل يكون بناء التفعيلة متجهه من اليمين الى اليسار؟ او بالعكس؟ هل ثقل او وزن المقطع محسوسة او غير محسوسة على تحديد موقع النبر؟ هل يسمح باكسترامتريكاليتي و تفعيلات المنحرفة- degenerate feet. كل هذه تتحقق عن طريق تحليل الامثلة الى تفعيلات العروضية مبينة في الاشجار والشبكات العروضية. ونستنتج مما سبق ان نظرية (هايس) الجديدة لانماط النبر -الرئيسي والثانوي- يمكن ان تطبق على اللهجة المحلية البهدينية في اللغة الكوردية.

STRESS PATTERNS IN THE KURDISH BAHDINI LOCAL DIALECT ACCORDING TO THE METRICAL THEORY OF PHONOLOGY

KASAR YASEEN MOHAMMED* and ABDULWAHAB KHALID MOSA**

*Dept. of Kurdish language, college of languages, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

**University of Nawroz, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

Stress patterns in Kurdish language is a significant field of phonology. This research is an attempt to illustrate and analyze stress patterns in Kurdish language (Badini local dialect), as well as determining the location of the main stress in word-level according to (the theory of metrical phonology by Hayes (1995)). Stress, according to this theory, is a hierarchical structure for rhyme patterns, one syllable in a series of syllables in the hierarchy is more prominent than its adjacent ones. Examples from speakers of the center of Duhok accent have been analyzed with descriptive analytical method. Several aspects must be taken into consideration in order to determine well-formed stress structures (foot type, boundedness and foot direction, quantity sensitivity and extrametricality).

The main questions and suppositions of this research are: (Is the theory of metrical phonology (Hayes, 1995) applicable to Kurdish language or not? If yes, is it right-headed or left-headed? Is the domain bounded or unbounded? Is foot construction from right to left or otherwise? Does syllable weigh affects the position of stress or not? Are extrametricality and degenerate feet allowed or not? This, is achieved by parsing samples into metrical feet presented in metrical trees and grids. Finally, the outcome shows the applicability of Hayes' new theory to primary and secondary stress patterns in Kurdish Badini accent.